

Ս Ի Ո Ն

ՀԱՅ ԱՄՍԱԳԻՐ

ԿՐՕՆԱԿԱՆ - ԳՐԱԿԱՆ - ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՊԱՇՏՈՆԱԿԱՆ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹՅՈՒՆ ԵՐԱՅԱՆԱԳԻՐԻ ՀԱՅ ՊԱՏՐԻԱՐԿՈՒԹՅԱՆ

ՔՈՂԱՆԳԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

1. ԽՄԲԱԴՐԱԿԱՆՔ. Մայր Աթոռը Էջմիածնի մեջ այժմ էլ միջոց.— 2. Եկեղեցական Համերաշխություն.— 3. ԿՐՕՆԱԿԱՆ. Հաշտանքը. Բ. Ե.— 4. Պարսպունքի Ս. Գիրս Նոր Կաթարանի. «Զի դուք յազատություն կոչեցեալ եք, եղբարք». Յ. Յ. Մ.— 5. ԲԱՆԱՍՏԵՂԾԱԿԱՆ. Ամեն ինչ կը մեռնի. Թրգմ. Թ. Ե. Գ.— 6. Երկդիմի մարդկություն. Ակիւլինե.— 7. Դիւքերգ. Առսկն Երկար.— 8. Ազգային Դուռը. Թրգմ.— 9. ՊԱՏՄԱԿԱՆ. Քրիստոսի Ս. Ծննդեան Եկեղեցին էլ Հայոց Վանքը Բերդնիկի մեջ. Մ. Ե. Ա.— 10. Պատր ել Կառայի գերեզմանը. Դր. Մամուր Յարթի.— 11. ՄԱՏԵՆԱԽՕՍԱԿԱՆ. Նոր Դասընթաց Կրօնի. Ա. Հին Ուխտի Պատմությունը. Դրեց Զարմայր Ա. Քննչ. Կեղիւրեան. Սարգիս Սարկ. Մանուկեան.— 12. Բ. Նոր Ուխտի Պատմությունը. Դրեց Զարմայր Ա. Քննչ. Կեղիւրեան. Ներսիս Սարկ. Տէր Յակոբեան.— 13. Յուշեր 1929-ին. Խաչատրիկ.— 14. ԿԻՒԿԻՈՅ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍՆԵՐԸ. Յովնանեկու Դ. Անթիպի. Բ. Ե.— 15. Ս. ՅԱԿՈԲԻ ՆԵՐՍԷՆ,



The SION an Armenian Monthly of Religion
Printed in JERUSALEM - PALESTINE

ՀԱՅԿԱԿԱՆ
ԲԱՐԵԳ. ԸՆԴՀ. ՄԻՈՒԹԻՒՆ

ԴԻՌԱՆ ԸՆԴՀ. ՏՆՕՐԵՆՈՒԹԵԱՆ

11. SQUARE ALBONI
PARIS (XVI^e)

ՀԱՅ ՈՒՍԱՆՈՂՆԵՐՈՒ ՏՈՒՆ

ՀԻՄՆԱՐԿՈՒԹԻՒՆ ՄԱՐԻ ՆՈՒՊԱՐ

Բարիդի Համալսարանական Ոստանին Հայ Ուսանողներու Տունը, զոր Պօղոս Նուպար Փաշա հիմնեց ի յիշատակ իր ողբացեալ կողակցին՝ Տիկին Մարի Նուպարի, աւարտելու վրայ է եւ յառաջիկայ 15 Օգոստոսէն սկսեալ տրամադրելի պիտի ըլլայ հայ ուսանողներու:

Նուիրատուութեան պայմանագրին համաձայն, բոլոր հայ կամ հայկական ծագում ունեցող ուսանողները, ինչ որ ալ ըլլայ իրենց հպատակութիւնը, կրնան բնակիլ Հայ Ուսանողներու Տան մէջ, պայմանաւ որ կանոնաւորապէս տրձանագրուած ըլլան Բարիդի Համալսարանին Ծափիւթէներէն մէկուն մէջ եւ կամ հետեւին բարձրագոյն հաստատութեան մը դասընթացքներուն:

Ուսանողները, ամսական երկու հարիւր Ծրանքի փոխարէն, պիտի ունենան կահաւորուած սենեակ մը, հանգստաւէտութեան անհրաժեշտ պայմաններով: Լոյսը և ջնուցումը ձրի են: Ուսանողները, եթէ փափաքին, պիտի կրնան ճաշել Համալսարանական Ոստանին ճաշարանին մէջ, ստանալով առողջապահիկ և առատ սնունդ մը, զիւրամատչելի գինով:

Երբ ուսանողներու թիւը բաւական չափնայ, փափաքողներուն համար պիտի հաստատուին Հայերէնի և Հայոց պատմութեան ձրի դասախօսութիւններ:

Այն հայ ուսանողները որ կը փափաքին Հայ Ուսանողներու Տան գեղակերտ չէնքին մէջ բնակիլ, պէտք է փութան խնդրագիր մը ուղղել Ուսանողներու Ընդունելութեան Յանձնախումբին քարտուղար Տ. Մ. Հէքիմեանի, 11, Սքուար Ալպոնի, Բարիդ [16րդ], որ իրենց պիտի տայ յաւելուածական տեղեկութիւններ, եթէ ուզեն:

Բարիդ, 19 Մայիս 1930

ՀԱՅ ՈՒՍԱՆՈՂՆԵՐՈՒ ՏԱՆ
ԸՆԴՈՒՆԵԼՈՒԹԵԱՆ ՅԱՆՁՆԱԽՈՒՄԲ

Ծան. — Ուսանողուհիներու ընդունելութեան մասին պիտի ծանուցուի յառաջիկային:



ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆՔ

ՄԱՅՐ ԱԹՈՐԸ ԷԶՄԻԱԾՆԻ ՄԷՋ ԱՅԺՍ ԵՐ ՄԻՇՏ

Ամենայն Հայոց ՎՃՏԱԼԻ Հայրապետ Գէորգ Ե. ի վախճանումը առիթ կ'ընծայէ հայ մամուլին՝ զրադելու Անոր յաջորդին ընտրութեան վերաբերեալ խնդիրներով. մասնաւորապէս Կ. Պոլսի հայ թերթերը եռանդով կը խօսին այդ խնդիրներու վրայ:

Շատ փափուկ է կացութիւնը և հարկ է որ հայ մամուլը մեծ խոհեմութեամբ արտայայտուի ինչպէս Ամենայն Հայոց Հայրապետի յաջորդին, նոյնպէս երուսաղէմի Պատրիարքին ընտրութեանց մասին: Թիւրքիոյ Հայոց Սահմանադրութիւնը այլևս զոյութիւն չունի թիւրքիոյ մէջ. Պօլօթէնիան ջնջուած է Խորհրդային Ռուսիոյ մէջ: Բրիտանական կառավարութիւնը, որ հոգատարն է Պաղեստինի, Դուբեան Սրբազանի ընտրութիւնը Կ. Պոլսի Ազգ. Երեսփոխանական Ժողովէն, վերջին անգամ ըլլալու պայմանաւ թոյլ տուած է բացառաբար: Այս կը նշանակէ թէ Պաղեստինի Բրիտանական կառավարութիւնը Ս. Յակոբի Միաբանութեան հետ զործակցաբար պիտի կանոնադրէ Հայոց Պատրիարքին ընտրութեան եղանակը: Դժբախտութիւնը այն է որ Հոգեւոյս Դուբեան Սրբազան առիթ և ատեն չունեցաւ այս խնդրով զրադելու: Շատ մեծ կշիռ պիտի ունենար իր կողմէն պատրաստուած նախագիծ կանոնադրութիւն մը՝ Պաղեստինի Բրիտանական կառավարութեան առաջնորդելու համար:

Ամենայն Հայոց Վեհափառ Հայրապետը, իր ողջութեան ունեցած է այդ նախահոգութիւնը և պատրաստած է կանոնադրութիւն մը իր յաջորդին ընտրութեան եղանակը ճշգրելու համար: Իրբև Հայրապետական կամք արժէք մը ունի այդ կանոնադրութիւնը, անշուշտ սկզբունքով, և կրնայ առաջնորդ ըլլալ անդրադոյն կանոնադրութեան մը, որ արտայայտութիւնը պիտի ըլլայ Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ բովանդակ ժողովուրդի կամքին:

Անշուշտ կարելի է այս բոլոր խնդիրներու մասին խօսիլ մամուլի միջոցաւ, բայց մենք կանխահաս և նոյն խալ միտասկար կը համարինք այն ուղղութիւնը որուն կը հետեւին հայ թերթեր, ցո՛րչափ պաշտօնական և վաւերական տուիքներու վրայ չեն հիմնուիր իրենց կարծիքը յայտնելու ատեն:

Այս է պատճառը որ ՄԻՈՆ ալ կ'զգուշանայ խօսել թէ՛ Երուսաղէմի պատրիարքին և թէ՛ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսին ընտրութեան մասին, և կը հեր-

քէ նոյն իսկ ինչ որ իբրեւ լուր հրատարակուեցաւ Կ. Պոլսի թերթերուն մէջ երուսաղէմի Պատրիարքի ընտրութեան եղանակին նկատմամբ. որովհետեւ բոլորովին անհիմն են ատենք:

Մենք կ'ուզենք միայն շատ կենսական կէտի մը վրայ դարձնել հայ մամուլին ուշադրութիւնը:

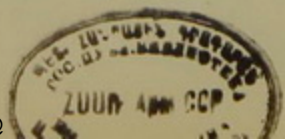
Կ. Պոլսի հայ թերթերուն մէջ ակնարկութիւններ մը եղան Մայր Աթոռը երուսաղէմ փոխադրելու մասին:

Այսպիսի դիտողութիւն մը նոյն իսկ մտքէ անցնելու չէր, թող հրապարակաւ արտայայտուիր:

Ո՞ր հարկի և պէտքի առջև Մայր Աթոռը ստիպուած պիտի ըլլար խախտիլ իր տեղէն: Անշուշտ, այդպէս մտածողներ պատմական սպառնացումներ ունին իրենց աչքին առջև: Այո՛, Մայր Աթոռը բազում անգամ տեղէ տեղ փոխադրուած է, բայց հիմնականէն բոլորովին տարբեր պայմաններու տակ. այսինքն՝ Ամենայն Հայոց կաթողիկոսները հետեւեցան հայ թագաւորներու կամ իշխաններու, և ո՛ւր որ զօրացաւ կամ ապահովութիւն գտաւ հայոց քաղաքական իշխանութեան կեդրոնը, հո՛ն դացին նաև Ամենայն Հայոց կաթողիկոսները: Իսկ երբ բոլորովին խորտակուեցաւ Հայոց քաղաքական իշխանութիւնը և վերցաւ հայ կառավարութիւնը, Հայոց կաթողիկոսութիւնը վերահաստատուեցաւ հո՛ն ուր որ ապահովութիւն գտաւ, օտար իշխանութեան մը պաշտպանութեան ներքև: 1441 էն ի վեր այս է պատմական իրողութիւնը: Մայր Աթոռը մնաց Էջմիածին, իր լուսաւորչեան պատուանդանին վրայ, Պարսիկ, Օսմանեան, վերջապէս Ռուս տիրապետութիւններու ներքև:

Այսօր, այո՛, փոխուած է Ռուս պետութեան ուղղութիւնը, բայց ատոր հետ ստեղծուած է հայկական կառավարութիւն մը, իբրեւ փոքրիկ մէկ անգամը մենք Ռուսաստանի Խորհրդային կառավարութեան: Եւ զիտենք ամէնքս ալ որ Կրօնք ունէ պաշտպանութիւն չի վայելեր Խորհրդային Ռուսաստանի մէջ եւ ընդհակառակը կը հալածուի. զիտենք թէ մեր փոքրիկ Հայաստանի մէջ ալ Ամենայն Հայոց կաթողիկոսութիւնը չէզոքացուած է բոլորովին Էջմիածնի պալատներուն մէջ, և հազիւ գիւրութիւն ունի իր զուտ հոգևոր իշխանութիւնը կիրարկելու թէ՛ Խորհրդային Պետութեան սահմաններէն ներս և թէ՛ անկէ դուրս:

Այո՛, այս բոլորը իրողութիւններ են, բայց ասոնք պատճառ մը չեն որ Մայր Աթոռը խախտի իր պատմական տեղէն: Կառավարութիւններ կ'երթան կուգան, բայց կը մնայ հայ ժողովուրդը, իր եկեղեցիով և իր ազգային աւանդութիւններով: Այսօր Հայաստան մը ունինք, ինչ ալ եղած ըլլայ անոր քաղաքական եւ կրօնական նկարագիրը, վերջապէս Հայաստանն է հայ ժողովուրդին, ամէնէն հոծ և ամէնէն աւելի կեդրոնացեալ բնաշխարհը, հայրենիքը, և պէտք է որ Հայ եկեղեցւոյ հոգևոր վերին իշխանութեան Մայր Աթոռը անշարժ մնայ հո՛ն: Հանգուցեալ Գէորգ Ե. ի զգացումը յայտնելով պիտի ըսէինք. — ամէն մարդ կրնայ երթալ իր ուղած կողմը, բայց Ամենայն Հայոց կաթողիկոսը պէտք է մեռնի իր Աթոռին առջև: Պահ մը Արտագու թաղէոս Առաքեալի վանքը մասնանիշ ըրին իբրեւ ապահով տեղ Մայր Աթոռի փոխադրութեան, հիմայ ալ երուսաղէմի առջև կը տրուի: Ո՛չ Արտաղ, ո՛չ ալ երուսաղէմ, այլ միայն Էջմիածին և միշտ Էջմիածին: Անոնք որ տարբեր կը խորհին, կը սխալին բոլորովին, և անգիտակ-



ցարար կը դաւաճանեն Ամենայն Հայոց կաթողիկոսութեան զոյութեան դէմ: Ի՛նչ ալ եղած ըլլան հիմայ քաղաքական կեանքին պայմաններն ու պահանջները երեանի մէջ, Մայր Աթոռը պէտք է մնայ ԼՂմիածնի մէջ: Եւ մեր, այսինքն արտաքոյ Հայաստանի, սիւիւռքի մէջ զտնուոյ Հայութեան սրբազան պարտքը պիտի ըլլայ թէ թիկունք ըլլալ Մայր Աթոռին որ մնայ հո՛ն, իր պատմական պատուանդանին վրայ և վայելէ Հայաստանեայց եկեղեցւոյ բովանդակ զաւակներուն սէրը, քաջալերանքը և զործնական օգնութիւնը:

Հոգելոյս Գուրեան Արքայանին ալ կարծիքը և կամքը այս եղած էր երբ Մայր Աթոռը Արտաք փոխադրելու անխոհեմ խօսքերը կը լսուէին:

ԼՂմիածինը խորհրդանշանն է Ամենայն Հայոց միութեան. ԼՂմիածինը պատմական յօդակայն է ի սիւիւռս աշխարհի ցանուցիր հայ եկեղեցիներու. ԼՂմիածինը այսօր կը զտնուի Հայաստանի սրտին վրայ: Մայր Աթոռը իր բուն տեղն է հիմայ և պէտք է որ հո՛ն մնայ:

Երանի՜ թէ բովանդակ հայ մամուլը արձագանգ տար սա՛ նշանաբանին. — ՄԱՅՐ ԱԹՈՒՐ ԷԶՄԻԱՆԻ ՄԷՁ ԱՅԺՄ ԵՒ ՄԻՇՏ:

ԵԿԵՂԵՑԱԿԱՆ ԼԱՍԵՐԱԳԻՈՒԹԻՒՆ

Մերձաւոր դարերուն մէջ ալ քրիստոնէութիւն և քրիստոնեաներ հալածուած են ոչ-քրիստոնեայ կառավարութեանց կողմէն: Բայց պատմութիւնը միայն քսաներորդ դարու մէջ է որ կ'արձանագրէ կրօնքի հալածման անհաւատալի իրողութիւնը Ռուսիոյ նման խորապէս կրօնական երկրի մը մէջ՝ նոր կառավարութեան կողմէն: Ռուսիոյ մէջ հալածանքը ուղղուած է կրօնքի դէմ ընդհանրապէս, և որովհետեւ տիրող կրօնքը քրիստոնէութիւնն է այդ լայնատարած երկրի սահմաններուն մէջ, հաւասարապէս կը հալածուին ռուս, հայ, վրացի եկեղեցիներ: Անաստուածութիւնը պաշտօնապէս կը քաջալերուի և կը ջատագովուի քրիստոնեայ Ռուսիոյ ամէն կողմը և ազգայնութեան բոլոր ազգականները չէզոքացնելու և վերջնելու համար անխտիր ի գործ կը դրուի ամէն միջոց: Տարակոյս չկայ որ կրօնքը չի վերնար մարդկութեան մէջէն, ոչ ալ կը ջնջուի Ռուսիոյ մէջ, և Քրիստոնէութիւնը, որ բազում հալածանքներէ անցած կրօնք մըն է, կը մնայ իր խմորով իսկ կրօնական մարդկութեան մէջ: Բայց ստոյգ է նաեւ որ կրօնքին դէմ մղուած այս անորակելի հալածանքը իր հետքերը կը թողու, մանաւանդ նորհաս սերունդին մէջ, որուն կը ջամբուի բոլորովին անկրօն կրթութիւն մը և անաստուած գաստիարակութիւն մը:

Քրիստոնեայ աշխարհը անշուշտ վրդոված է հանդէպ այս իրականութեան. իսկ քրիստոնեայ պետութիւններ, իրենց անտեսական և քաղաքական շահերու դիտակէտէն միայն կը նային իրողութիւններու վրայ, և իրրեւ սկզբունքի խնդիր, չեն խօսիր իսկ իրենց հաւատացած կրօնքին (Քրիստոնէութեան) դէմ

եղած նախատինքին և հալածանքին վրայ, երբ, զոր օրինակ, կը վերահաստատեն իրենց գիւանադիտական յարաբերութիւնը Խորհրդային Ռուսիոյ անկրօն ու անաստուած կառավարութեան հետ:

Ռուսիոյ մէջ տիրող սղաշտօնական հալածանքին չափ նշանակութիւն ունի նաև անհաւատութիւնը իր բոլոր ձևերով եւ երեւոյթներով, որ կը ծաւալի քրիստոնեայ ուրիշ աշխարհներու մէջ: Մտքի և խղճի ազատութեան սկզբունքով, ուէ թշնամանքի եւ հալածանքի չենթարկուիր անհաւատութիւնը այդ աշխարհներու մէջ, զոր օրինակ, Եւրոպայի կամ Ամերիկայի կառավարութեանց կողմէն. փոխադարձաբար անհաւատութիւնն ալ սղաշտօնական հալածանք մը չունի կրօնքի դէմ: Եւ միայն եկեղեցին է որ իր բեմով և իր մամուլով կը մաքառի անհաւատութեան դէմ:

Եւ այսօր ալ երկու մեծ, Լատին և Անկլիքան, եկեղեցիներն են որ ձայն կը բարձրացնեն Ռուսիոյ մէջ սղաշտօնապէս մղուած կրօնական հալածանքին դէմ: Լատին եկեղեցին, Ս. Պապին հեղինակութեամբ, որ տեսականօրէն քաղաքական կշիռ մըն ալ ունի այսօր, ուղղակի կը հասցնէ իր բողոքի ձայնը պօլեմիկ կառավարութեան, իսկ Անկլիքան եկեղեցին կը բողոքէ իր կառավարութեան և կը պահանջէ անկէ որ իր գիւանադիտական յարաբերութիւնները վերահաստատելու և ամրացնելու համար պօլեմիկ կառավարութեան հետ, պայման դնէ հալածանքին դադարումը:

Այս բոլորը, իրենց ցոյցի կամ բողոքի ձևին մէջ, ազէկ նշաններ են, եւ թէ նոյն իսկ դործնական կշիռ մը չունենան գիւանադիտական նժարին մէջ:

Սակայն ի՞նչ կ'ընեն քրիստոնեայ եկեղեցիներ համերայնաբար քրիստոնէութեան սպառնացող չարիքը խափանելու կամ չէզոքացնելու համար: — Այս հարցումին պատասխանն է ցաւալի «ոչինչ» մը:

Լատին եկեղեցին, ըստ իր վաղեմի ուղղութեան, և եթէ ուզէք՝ քաղաքականութեան, կ'աղօթէ և կ'աշխատի որ բոլոր աշխարհ քրիստոնեայ ըլլայ, բայց լատին frիստոնեայ. այսինքն՝ բոլոր քրիստոնեայ եկեղեցիներ, եթէ կարելի է, մանեն հռոմի փարախը և ըլլան «մի հօտ և մի հովիւ»: Հիմայ մանաւանդ, Վատիկանի քաղաքական իշխանութեան վերաճանաչումէն ի վեր, Լատին եկեղեցին ամէն կողմէ և ամէն կերպով ինքզինք ուժովցած կ'ղգայ, այնպէս որ նոր օգեւորութեամբ լարած է ան իր բովանդակ ուղղութիւնը և կաղմակերպած ու գործի մղած է իր ոյժերն ու միջոցները մէկ կողմէն պաշտպանելու համար իր իսկ ժողովուրդները ընդդէմ կրօնական այլասերումի վրտանդին, և միւս կողմէն ալ «հոգիներ շահելու» ուրիշ քրիստոնեայ եկեղեցիներու մէջէն:

Ս. Պապին վերջին կոնգակը, ուղղուած լատին եկեղեցւոյ բոլոր ժողովուրդներուն, շատ նշանակալից էր. որովհետեւ Ն. Սրբութիւնը կը դատապարտէր ոչ-կաթոլիկ դաստիարակութեան բոլոր կերպերը, և բացարձակապէս կը յայտարարէր որ կաթոլիկ եկեղեցւոյն զաւակները կրթուելու են կաթոլիկ դպրոցներու մէջ. Գաղաքակիրթ աշխարհը զարմանքով լսեց պապական սրտղամը:

Վատիկանի պալատին քաղաքական իշխանութեան վերաճանաչումին հետեանքով — ս'ըչափ ալ տեսական եղած ըլլայ ան իրականութեան մէջ — այնչափ խանդավառուած կ'երևի Ս. Ղազարի միջնորդած որ Բազմալիւպը ապշեցու-

ցիւ յայտնութիւններ կ'ընէ հայ ժողովուրդի քաղաքական կեանքին վերաբերած ման ազդակը երազելով Հոռոմի մէջ, — «Եթէ կայսերական Հոռոմը տուաւ անգամ մը ինն դարերու մէջ Հայաստանի արքայական քաղաքը, եթէ պապական Բիսպոսնայ Հոռոմը տուաւ վերսին միջին դարերու մէջ Հայաստանի արքայական քաղ մը, վստահ եղէք որ այսօրուան Ռադդի պապին եւ Մուսոլինիի Հոռոմն ալ, իր միացած ու բարդուած ուժերով Վասիլականի եւ Քուիրինալի, այսօր աւելի եւս կարող է տալու երրորդ անգամ մ'ալ Հայաստանի արքայական քաղ մը (Բագմալէպ, 1929, Նոյեմբ.-Դեկտ. էջ 377):

Արդեօք Վատիկանի եւ Քուիրինալի արտօնութեամբ երաշխաւորուած ծանրակշիւ յայտարարութիւնն մըն է այդ որ կ'ուղղուի ջարդուած եւ տառապեալ հայութեան երեսին, եթէ ոչ տաքուկ եւ անվրդով խցիկի մը երազներուն մէջ հռետորական պատրանք մը պարզապէս, որ կուզայ պահ մը ծիծաղներ գծելու դէմքերու վրայ...

Ամէն պարագայի մէջ իրողութիւնը այն է որ Վատիկան, Քրիստոնէութեան դէմ մղուած հայտածանքը խափանելու համար միայն կը բողոքէ ու կ'ազօթէ, իսկ եկեղեցական համերաշխութեան պէտքն իսկ չուզեր հասկնալ, քանի որ ան ինքզինքը կը դառնի միակ ճշմարիտ եկեղեցի եւ ուրիշ եկեղեցիներու դոյութիւնը իրեն համար պատմական սխալ մըն է, արդիւնք հերձուածնելու, որոնց փրկութիւնը կախուած է իրենց միացումէն Հոռոմի եկեղեցւոյն հետ:

Կը մնան միւս եկեղեցիներ, որոնց համերաշխ գործակցութիւնը հակակրօնական ձեռնարկներու եւ ազդեցութիւններու դէմ, պիտի ոգևորէր եւ պիտի ուժաւորէր զիրենք: Հասարակաց է խնդիրը. մասնաւորապէս այս ինչ կամ այն ինչ եկեղեցւոյ դէմ չէ հալածանքը. կրօնքի դէմ է, եւ մեր պարագային՝ քրիստոնէութեան դէմ:

Բոլոր քրիստոնէայ յարանուանութիւններու համերաշխ գործունէութիւնը հասարակաց դատի մը պաշտպանութեան համար ստոյգ քաջագործութիւն մը պիտի ըլլար, եւ պիտի ըլլար մանաւանդ քրիստոնէական եղբայրութեան ու գիւնի զարգացման եւ աշխուսեցման բարձրագոյն առաջնոյցը: Բայց այսպիսի համերաշխութիւն մը պէտք է դոյանայ զօրաւոր, հարուստ, հալածանքի վայրերէն հեռի, քաղաքական ազահովութեան մէջ անվրդով ու անսասան մնացած եկեղեցիներու ձեռներկցութեամբ:

Մենք տիրող ընդհանուր կացութիւնը այդպէս բացատրելէ ետքը կը փափաքենք խօսիլ հայ յարանուանութիւններու համերաշխութեան վրայ:

Հայ ժողովուրդին մէջ ալ կայ այսօր ոյժ հոսանք մը հանդէպ կրօնքի, անտարբերութեան եւ անհաւատութեան ձեւերուն տակ: Իսկ Հայ եկեղեցւոյ զաւակներուն մէջ, զոր օրինակ, կան այնպիսիներ, որ իրենց Մայրենի եկեղեցւոյն վրայ ազդային գիծեր մը կը տեսնեն միայն եւ անոր համար կը բարեհաճին հետաքրքրուիլ եկեղեցիով: Կրօնքը, աղօթքը, քարոզը, աւետարանը կը չզայնացնէ զիրենք: Եկեղեցին աղօթքի տունն չէ անոնց համար, այլ կուսակցական, անհատական շահեր եւ դիրքեր ապահովելու միջոց մը: Այսպիսիներ, բնական է, եկեղեցի չեն երթար, ընդհակառակը կը ծիծաղին դացիներուն վրայ: Այսպիսիներ չեն ուզեր որ նոյն իսկ իրենց Մայրենի եկեղեցին բարեկարգ եւ պայծառ ըլլայ, գոնէ չեղծելու

ՆԵՐՔԻՆ
ՀԱՆՍՏԱՆՔԸ

համար այն ազդային զիծերը, որոնք արժէք մը ունին իրենց աչքին: Չեն ուզեր որ ժողովուրդը իր մեծով պղտիկով դատաւարակուի իր Մայրենի եկեղեցւոյն կրօնական ոգիով և հայեցի շունչով: Եւ այս բոլորը ներսէն անձայն հալածանք են: Պօլիտիկութիւնը յայտնի համարձակ կ'ընէ իր հալածանքը, որուն դէմ ստատիկ պայքար կը մղեն բոլոր անոնք, որ Ռուսաստանէն դուրս, իրենց կեանքով և դործով միեւնոյն հալածանքը կ'ուզեն ներսէն իրենց ազդային և Մայրենի եկեղեցւոյն դէմ:

Վերջապէս հայ ժողովուրդի ծոցին մէջ — առանց յարանուանական խտրանքի — տեսակ տեսակ ցաւալի իրողութիւններ կան, անտարբերութեան, անհաւատութեան ձեւերուն տակ, որոնք ներքին հալածանքներ են:

Եւ դեռ եկեղեցիներու այս վիճակին մէջ մարդորսութեան ակտաժէտ մը տայնութիւնն ալ, որ իր կարգին անարգանք մըն է Աւետարանի դէմ և ուրացումը քրիստոնէական այն մեծ սկզբունքին, որուն համեմատ Տէր Յիսուս-Քրիստոս ըսաւ. «վ որ մեղի հակառակ չէ, մեր կողմն է»:

Որպէս զի աշխարհը խարբալով կրօնական անտարբերութեան և անհաւատութեան դէմ հայ եկեղեցիներ կարող ըլլան պաշտպանուիլ, պէտք է որ անոնք համեքաշխ դործակցութիւն մը ստեղծեն իրենց մէջ, մէկ ճակատ կազմելով հասարակաց թշնամիին դէմ:

Վասն զի այնպիսի կարեւոր խնդիրներ կան այսօր հայ ժողովուրդի կեանքին մէջ, կրօնքի և եկեղեցւոյ տեսակէտներէն որ միեւնոյն են բոլոր յարանուանութիւններու համար: Այսպէս անտարբերութիւնը, անհաւատութիւնը, նոր սերունդին կրօնական դատաւարակութիւնը, եկեղեցի երթալու պարտքը, կիրակիի պահպանութիւնը, ամուսնական կեանքի յարգը, սեռային սրբութիւնը, զլիսաւորներէն քանի մը կէտեր միայն յիշած ըլլալու համար, որոնք հասարակաց են, այսինքն՝ վտանգը հաւասարապէս վտանգ է բոլոր եկեղեցիներու համար ալ:

Արդ, միջեկեղեցական հասկըցողութեամբ և կրօնական համեքաշխ դործակցութեամբ միայն կարելի է հեռացնել այդ վտանգը:

Եւ որպէս զի հնարատոր ըլլայ դործակցութեան ապահով զեռնի մը վրայ քով քովի գալ, հարկ է հրաժարիլ մարդորսութեան բոլոր յայտնի և գաղտնի կերպերէն: Կատարեալ յարգանք և անկեղծ՝ վերաբերմունք եկեղեցիներու հանդէպ: Իւրաքանչիւր եկեղեցի հաւատարիմ իր պատմութեան և իր աւանդութեան, իր ոգւոյն և իր սկզբունքներուն, պէտք չէ յաւակնութիւններ անուշանէ իր մէջ իրրեւ լաւագոյն եկեղեցի քան միւսը: Այս յաւակնութիւնն է որ մարդորսութեան կը մղէ զինքն: Պէտք է վերջ տալ այսպիսի մտայնութիւններու: Ամէն մարդ իր եկեղեցւոյն մէջ թող մնայ, և իր եկեղեցւոյն մէջ ցոյց տայ թէ ինքն է ընտիր քրիստոնեայն: Ասիկա համաձայն է Աւետարանի ոգւոյն և պարկեշտութեան սկզբունքին: Մարդորսութիւնը ահաւելի նախատինք մըն է Քրիստոնէութեան դէմ: Հայ եկեղեցիներ պէտք չէ այդ նախատինքը ընեն իրարու դէմ: Եթէ կան այնպիսի քրիստոնեաներ, որ քաջութիւնը ունին Աւետարան քարոզելու եւ Տէր Յիսուս-Քրիստոսը ծանօթացնելու ուրիշներուն, թող երթան այն ժողովուրդներու մէջ:

ԱՊԱՆՈՎ
ԳԵՏԻՆԸ

որոնք չեն լսած Աւետարանին պատգամները և անձանօթ են Փրկչին անուան և գործերուն : Ատ է իրական առաքելութիւնը :

Երբ անգամ մը կը պարզուի այս հասկացութիւնը, ինքնին կ'ստեղծուի վստահութիւնը եկեղեցիներու միջև և կը պատրաստուի ապահով գետինը գործակցութեան, ուր ձեռք ձեռքի տալով գործակից եկեղեցիներ կրնան կրօնիլ այն իրական վտանգին դէմ որ կ'սպառնայ քրիստոնէական կեանքին և բարոյականին՝ ապականութեան այլեայլ ձևերուն տակ :

Եւ առաջին գործակցութիւնը կրնայ իրականութիւն մը ըլլալ Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ և Հայ Բողոքական եկեղեցիներու միջև :

Մենք հաճոյքը ունեցանք Զատիկի շարժումն Ս. Յակոբի մէջ ողջունելու հայ բողոքականութեան յայտնի դէմքերէն՝ Վեր. Մ. Փափաղեանը, որ անպաշտօն կերպով ճամբորդութիւն մը կ'ընէ Եգիպտոսէն մինչև Սիւրիա եւ Յունաստան : Ան յայտնեց մեզի թէ ինքն կը հաւատայ եկեղեցիներու գործակցութեան եւ հակառակ է մարդորսական ձեռնարկներու :

Վեր. Մ. Փափաղեան շատ շահեկան տեսակցութիւն մը ունեցաւ հոգեւոյս Դուրեան Սրբազանի հետ, և իր հիացումը յայտնեց Ս. Պատրիարքի մասին՝ ծանօթանալուն համար այնքան լայնատես և քրիստոնէական բարձր տեսիլներով օժտուած բարձրաստիճան հոգևորականի մը, որ արտօնեց զինքն իր ըսածները կրկնելու Սիւրիոյ Հայ Աւետարանական եկեղեցիներու Միութեան ժողովին մէջ, Պերութ :

Վստահ ենք որ Վեր. Մ. Փափաղեան տարաւ Դուրեան Սրբազանի պատգամը իր պաշտօնակիցներուն Պերութի ժողովին մէջ՝ պատրաստելու համար գործակցութեան գետինը երկու եկեղեցիներուն միջև :

Ուրախ ենք նաեւ որ նոյն իսկ Ամերիկայի եկեղեցիներու արդի վարիչները մեծ պատերազմէն ետքը չեն հետեւիր նախկին միսիօնարական ուղղութեան : Արեւելքի մէջ քրիստոնէութեան դատը պաշտպանելու համար այսօր անոնք կ'ուզեն ուղղակի օգնել մեր եկեղեցւոյն որպէսզի ան կարենայ գտնել ինքզինքը այնքան հարուածներէ և վտանգներէ ետքը : Անոնք մարդորսութեան յայտնի կամ դաղտնի ծրագիրներով չեն մօտենար մեզի : Դիտեն որ Հայ Եկեղեցին չի բողոքականանար, և իրենք ոեւէ շահ չունին Թիւրքիոյ մէջ չափաւարած հայութեան մնացորդը Պաղեստինի և Սիւրիոյ մէջ բողոքականացնելէ : Ընդհակառակը այնպէս կը հաւատան — հին փորձառութիւններու արդիւնքին վրայ հիմնուելով — թէ իրենք օգնելու են այս եկեղեցւոյն, որպէս զի ան, ինչպէս ըսինք, գտնէ ինքզինք, ուժաւորուի ինքն իր մէջը, և մօտաւոր Արեւելքի մէջ կատարէ իր պատմական դերը, իրաւ ճահաւորումը քրիստոնէութեան՝ այլադան և այլալեզու ցեղերու մէջ :

Այս ոգիով է որ նիյր իսթը, իր Անթիլիասի չէնքերը ձրի տուաւ Կիլիկիոյ կաթողիկոսութեան, որպէս զի այդ Աթոռը ապահով տեղ մը ունենայ կազմակերպուելու, իբրեւ կրօնական հաստատութիւն, իր կաթողիկոսարանովը և իր դպրոցովը, և նոյն իսկ հնգամեայ շրջանի մը համար ալ տարեկան որոշ գումար մը ապահովեց դպրոցի համար, բացի Ամերիկացի օգնական ուսուցչէ մը :

Միևնոյն ոգիով է որ Համաշխարհային Կիրականօրեայ Դպրոցներու Ընկերութիւնը, որ ոչ յարանուանական կազմակերպութիւն մըն է, հերու յատուկ

ԱՄԵՐԻԿԱՅԻ
ՕԳՆՈՒԹԻՒՆԸ

մարմին մը զրկեց այս կողմեր խորհրդակցելու համար Հայ Եկեղեցւոյ վերին ներկայացուցիչներուն հետ, թէ ի՞նչ կերպով կրնայ այդ կազմակերպութիւնը օգտակար ըլլալ Հայց. Եկեղեցւոյ, անոր ժողովուրդին կրօնական դաստիարակութեան կողմէն:

Այդ մարմինը երեսօղէմի մէջ տեսակցեցաւ Հոգեւոյս Տ. Եղիշէ Ս. Պատրիարքի հետ, Սիւնի Խմբագրապետին հետ, Սիւրիոյ մէջ տեսակցեցաւ Կիլիկիոյ Վհհ. Սահակ Ս. Կաթողիկոսին հետ, Եղիպատսի մէջ տեսակցեցաւ Առաջնորդ Թորգոմ Սրբազանի հետ, և ասոր հետեանքն եղաւ Կիրակնօրեայ դպրոցներու կազմակերպութեան ձեռնարկը, որուն համար ուսուցչի ամսականը միայն կուտայ Ամերիկա՝ թողլով որ Հայ Եկեղեցին ինքն կազմակերպէ իր կիրակնօրեայ դպրոցները:

Ասոնք քաջալերանքներ են պարզապէս մեզ համար որ մենք օգտուինք մեզի տրուած այս զիւրութիւններէն և մեր հարուածեալ և նուաղեալ եկեղեցին վերակենդանացնենք:

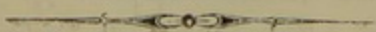
Քրիստոնէական եկեղեցիներու միջև գործակցութեան գեղեցիկ շարժում մըն է ասիկա, բոլորովին հեռի մարդորսական նկատումներէ:

Հին ատեններ Ամերիկայէն միախօնարներ կուգային հոգիներ վրկելու համար: Այսօր Ամերիկայէն միախօնարի տեղ օգնութիւն կը զրկեն մեզի, ըսելով թէ ահա՛ ձեզի դրամ, ուսուցիչ, դուք ալ դրամ գրէք ձեր կարողութեան չափով, կազմակերպուեցէք, եկեղեցական և ուսուցիչ պատրաստեցէք, դաստիարակեցէք ձեր եկեղեցւոյն պղտիկներն ու մեծերը, զօրացուցէք ձեր Մայրենի եկեղեցին:

Երբ Ամերիկային կ'օգնէ մեզի և կը գործակցի մեզի ճիշդ անոր համար որ ինքն հարուստ է, կ'ուզէ բարիք մը ընել այս եղանակով, ինչո՞ւ մենք Հայերս չօգնենք իրարու և աւելի ևս չզօրացնենք մեր նիւթական և բարոյական միջոցները ի նպաստ Մայրենի եկեղեցւոյն, որ Հայութիւնը պահող պաշտպանող միջնաբերդը եղած է միշտ, անոր քաղաքական կեանքին բոլոր ելեւէջներու ընթացքին:

Երբ Ամերիկա կ'օգնէ մեզի, ինչո՞ւ հայ եկեղեցիներ չօգնեն իրարու, ստեղծուած նորադոյն պայմաններու մէջ վեր բռնելու համար իրենց Աւետարանն ու Քրիստոնէութիւնը:

Ներքին համերաշխութիւն և գործակցութիւն, այս պէտք է ըլլայ այսօր Հայ ժողովուրդին նպատակը, կրօնական դեանի վրայ իր կորուստներուն տեղը լեցնելու և միանգամայն իրենց եկեղեցիներուն սպառնացող ներքին վրտանգներուն առաջքը առնելու համար:



ԿՐՕՆԱԿԱՆ (ԴԱՍԵՐ ԱԿԵՏԱՐԱՆԷՆ)

ՀԱԼԱԾԱՆՔԸ

Երանի՜ որ հալածեալ իցեն Վասն
արդարութան, զի նոցա է առ-
հայտիկն երկնից (Մթ. Ե. 10):

Ութերորդ Երանի՜ն է ասիկա, որ կ'ուղ-
ղուի արդարութեան համար հալածուող-
ներուն:

Չորրորդ Երանի՜ն ուղղուած էր արդա-
րութեան քաղցն ու ծարաւը ունեցողնե-
րուն: Մենք իր կարգին բացատրեցինք թէ
արդարութիւնը զազափար մըն է (տե՛ս
Սիոն 1929, էջ 230-233), որուն ըմբռնումը
և գործադրութիւնը նպատակն է Աւետա-
րանին և քրիստոնէական կեանքի նկարա-
գրին ամէնէն բարձր գիծը:

Արդարութիւնը հիմն է խաղաղութեան:
Փրկիչը Երանի՜ կարգաց անոնց որ այդպիսի
արդարութեան մը քաղցն ու ծարաւը ու-
նին. և հիմայ անգամ մըն այ անդրադառ-
նալով միեւնոյն նիւթին՝ Երանի՜ կը կար-
դայ անոնց, որ ո՛չ միայն քաղցն ու ծա-
րաւը ունին արդարութեան, այլ նաեւ կը
հալածուին անոր համար:

Հալածանքը բաղմամաստ բառ մըն է և
իր սահմանն ալ բաղմազան: Մարդիկ կըր-
նան հալածուիլ այլեայլ կերպերով և այլ-
եայլ պատճառներով: Ասիկա յայտնի է:
Եւ այս հալածանքներուն համար չէ որ ե-
րանութեան պիտի արժանանան անոնք:
Աւետարանի Երանի՜ն անոնց համար է որ
կը հալածուին արդարութեան համար. ու-
րիշ խօսքով՝ հալածանքը չէ որ կ'երանուի,
այլ հալածանքին նպատակը: Եւ հոս Առ-
դարութիւնն է այդ նպատակը. արդարու-
թիւնը իրրեւ գազափար, արդարութիւնը
իրրեւ իրողութիւն, արդարութիւնը իրրեւ
Աւետարան և իրրեւ Աստուծոյ Թագաւո-
րութիւնը:

Եւ այս պարագային հալածանքը կուգայ
ներսէն, այսինքն այն միջավայրէն ուր կը
գտնուիս, և ո՛չ թէ դուրսէն օտար թըշ-
նամիներէն, որ հեռու են քեզմէ:

Ի հարկէ Տէր Յիսուս-Քրիստոս աչքի
տուց և ունէր պայմանները այն միջավայ-
րին, ուր ինքն կ'աւետէր Աստուծոյ Թա-
գաւորութիւնը և կը հալածուէր ասոր հա-

մար: Արեւի պէս ժայլուն իրականութիւն
մը յայտնուած էր Աստուծոյ Թագաւորու-
թեան հոգեւորմով, և կը հալածուէր այդ
յայտնութիւնը: Արդարութիւնը կը քա-
րողուէր Փրկչին յայտնութեամբը և սա-
կայն կը հալածուէր արդարութիւնը թէ՛
նոյն ինքն Փրկչին վրայ և թէ՛ այն սակա-
ւաթիւ անձերու վրայ, որոնք կը հետեւին
արդարութեան Աւետարանին: Հո՛ս է բուն
արժէքը հալածանքին, որ կ'երանուի:

Այս հալածանքը հուրի եւ սուրի հա-
լածանքը չէ: Ատոր ատեն կայ դեռ: Հոսմի
հեթանոսութիւնը կայսերական ուժով օր-
մը պիտի կազմակերպուի՝ զարնելու հա-
մար Քրիստոնէութիւնը: Եւ այն ատեն
մարտիրոսական արեւնն է որ պիտի կնքէ
արդարութեան դատին պաշտպանութեան
հրովարտակը, ինկողներու մաքուր ճա-
կատներուն վրայ:

Միտքս լաւ հասկցնելու համար պիտի
ըսեմ թէ գազափարի հալածանքն է տու-
կա, որ կ'երանուի:

Սիրահարն ևս արդարութեան, կը նա-
խառուի միջավայրի մէջ, ուր կը ծաղ-
րուի արդարութիւնը:

Կը հաւատաս Աստուծոյ, և ահա կ'ա-
նարկուի ծանօթներէդ և բարեկամներէդ:
Կը ծագայիս Աւետարանին, և ծիծա-
ղելի կը գտնեն քեզ:

Ձեռ քաշուի՜ր ճշմարտութիւնը խօսելէ
և վրադ կը խնդան սխալ կեանքին փոր-
ձառուները:

Եւ այս բոլորը՝ կերպերն են արդարու-
թեան գէժ մղումը հալածանքին, և Երա-
նի՜ն ուղղուած է այսպիսի հալածեալներուն:

Քրիստոնեայ մարդուն կեանքը պայքար
մըն է արդարութեան գազափարին պաշտ-
պանութեան համար: Ան կուրծք կուտայ
հալածանքի այն կերպերուն, որոնց կ'են-
թարկուի ուղղակի կամ անուղղակի:

Աւետարանը օր մը իրապէս պիտի թա-
գաւորէ այս երկրագունդի վրայ, որովհետեւ
արդարութեան Աւետարանն է ան և տա-
ռապետ մարդկութիւնը պէտք ունի ար-
դարութեան յաղթանակին: Առաւել կ'ըսէ.
Հալածուի՜ր սարսուռն և: Թերեւ Աւետարա-
նը իր պատմական կեանքին ամէնէն փա-
փուկ մէջ չըջանը կ'անցընէ այս պահուս
երկրագունդի վրայ, երբ պաշտօնական
հալածանքի մը նշաւակ եղած է ԿՐՕՆՔԸ
Խորհրդային Երկիրներու մէջ: Բայց դեռ

ո՛րչափ աշխարհներ կան, բոլորովին հետի խորհրդային ազգեցութիւններէ, և սակայն այդ աշխարհներու մէջ արդարութեան Աւետարանը կ'արհամարհուի ամէն օր, և Փրկիչը միշտ կը չարչարուի և կը վիրաւորուի անտարբերներու, սոցեաներու, իմաստակներու մտքին, խօսքին և գործին մէջ: Եւ կը հալածուին անոնք որ կ'ոգուրին և կը մաքառին այս դժբախտութիւններուն դէմ: Դաշոյնի և հրազէնի հալածանքին մէջ կարելի էր փոխադարձ զէնքով մը զիմազրել, և թէ նոյն իսկ անհաւատար Ըլլար մարանչումը: Ըստ ասելի ահակի է բարոյական հալածանքը արդարութիւնը սիրողներուն դէմ, և անշուշտ այս է պատճառը որ կ'երանուին անոնք:

Եւ այս հալածանքը կը մղուի մեր աշխրհուն առջև, մեր եկեղեցիներուն, մեր տուններուն մէջ, մեր ընկերային կեանքի շրջանակներուն մէջ, մեր զպրօցներուն շուրջ, մեր մամուլին մէջ, մեր ակումբներուն մէջ, մեր կուսակցութիւններուն և կազմակերպութիւններուն մէջ, ամէն տեղ ու ամէն կողմ, ուր որ հայ կայ:

Երանի՛ անոնց որ այս պայմաններու մէջ արդարութիւնը կը սիրեն, կը ծառայեն անոր, մահաւանդ կ'ապրին ատով և կ'ոգեւորուին:

Աւետարանին, հեռաբար և Բրիտանիոյ թեմային ամէնէն բարձր, ամէնէն մեծ, ամէնէն փրկարար և ամէնէն թանկագին արժէքը կը կայանայ մարդիկը անհատաբար և հաւաքաբար դաստիարակելուն մէջ արդարութեան աստուածային սկզբունքներով: Քաղաքային օրէնքներ աղարարութիւնը կը գործադրեն տուգանքով և տանջանքով: Այդ արդարութիւնը իհարկին կրնայ կաշառուիլ և վրիպիլ իր նպատակէն: Աւետարանին Արդարութիւնը չի կաշառուիր, չի կրնար կաշառուիլ ոեւէ գնով և կերպով: Վասն զի անիկա նոյն ինքն նկարագրին է քրիստոնեայ մարդուն. և եղծումը այդ նկարագրի զիծերուն՝ ինքնին դատապարտութիւնն է եղծանողին, բարոյական մահը անոր:

Կ'արժէր որ մարդիկ քրիստոնեայ Ըլլային միայն և միայն աստուածային արդարութեան սկզբունքներով դաստիարակուելու համար և զկանային հալածուիլ — «վասն արդարութեան»:

Երանի՛ այնպիսիներուն:

Բ. Ե.

ՊԱՐԱՊՄՈՒՆՔ Ի Ս. ԳԻՐՍ ՆՈՐ ԿՏԱԿԱՐԱՆԻ

Բնեցեղի գղերս: ԹԳ. 5, 39:

Ե.

«Զի ԴՈՒՔ ՅԱԶԱՏՈՒԹԻՒՆ ԿՈՉԵՅԵԱԼ ԷՔ, ԵՂԻԱՐՔ» (Գղ. 5, 13):

3.

(Շար. Տե՛ս վեր. հջ 73)

Իսկ արդ, հարկ է դալ ի խնդիր մարդկեղին կամաց ստանձինն, և բուն իսկ որպիսութեան, չափու և պայմանաց ազատքան նորին:

Արդ՝ զի՞նչ են կամք, և զի՞մարդ և ի՞նչ խիֆ ազատ են:

Կամքն են կարողութիւն կամելայ, ապա՝ յայտարարութիւն այսր կարողութեան ի գործելն և յանելն, նոյնպէս և արտայայտութիւն սորին ի խորհուրդս և ի զգայմունս: Պատշաճ թուի արդեւք տալ զսահման կամաց համառօտիւ նաեւ այսպէս. կամքն են թոխնդրախորին կամ գումարախորին անկնայն համաժամանակ կամերութեանց:—

Սակայն խնդիր այն է թէ կամքն արդեւք բնաւ իսկ ստուգիւ ազատ է, և ո՞րպէս կը գործէ. այսինքն, համառօտ իսկ ստել, մարդս ունի՞ իրաւունս և պարտական և հարկեալ է անձամբ զանձն պատասխանատու համարել վասն գործոյ իրիք, և կամ նա ինքն լոկ մենքենական օրինակաւ կը գործէ իրեւ անգամ յանձնման շղթայի կամ շարի բնական պատճառական կապակցութեան իրաց:

Առ այս կան երկու վարդապետութիւնք միմեանց ընդդիմականք, որք կոչին՝ որոշականութիւն և անորոշականութիւն:

Ի՞նչ, անորոշականութիւն, կը հաստատէ թէ մարդկեղէն կամքն կախեալ է միայն զներքին զրդիչ որոշիչ պատճառաց մտաց կամ իմացութեանց, և ըստ այնմ մարդկեղէն ինքնակամ գործողութեանց և արտաբերուող բուն հիմն և զրդիչ զօրութիւնն հաստատեալ է ի կամս իսկ ինքնին, զերծ յոր և է արտաքին պատճառէ: Այս է՝ կամայական իմն անձնիշխանութիւն:

Իսկ մեան, որոշակաւութիւնն, կը պընդէ թէ՛ մարդոյս գործոց եւ վարուց զըրդիւն եւ շարժիչ զօրութիւնն գտանի արտաքոյ կամաց, ուստի կամքն կամ կամեցողութիւնն արդասիւք է միայն արտաքին ինչ պատճառականութեան:

Արդ, չէ՛ տեղւոյս լայնագոյնս միտել ի խնդիր ճշգրտեան կամ անճշգրտեան երկոցուն իրերաց հակառակամարտ կարծեացդ, յորոց եւ ո՛չ մին անխտիր իբրեւ կատարելապէս հաւանեցուցիչ ընդունելի է:— Ծա՛տ լիցի ասել թէ՛ մինչ անորոշականութիւնն կ'ուսուցանէ թէ մարդկեղէն կամքն կարող է կամել տուանց զոգցես իմն ունելոյ պատճառս ինչ կամելոյ, որոշականութիւնն՝ շփոթելով զասթիւք եւ հարկեցուցիչ զօրութիւն ներքին եւ արտաքին պատճառաց՝ գրեթէ կ'եղծանէ զառանձինն բուն ինքնակամութիւն կամ զանձնիշխանութիւն: Թո՛ղ զնախաւորական աղակցն, որ, ժխտելով եւ ամենայն իրօք ջնջելով զբովանդակ անձնիշխան ազգեցական կարողութիւն կամաց, յանդիման կացուցանէ զմարդն իբրեւ լոկ անբան մենքեանայ կամ անխոհ ինչ գործի:—

Ապաքէն վերասացեալ երկոքին վարդապետութիւնք հակառակ ելանեն օրինաց ճշմարիտ պատճառականութեան. զի ազատութիւն կամաց չէ՛ բնաւ ո՛չ բացարձակ անորոշականութիւն, այսինքն՝ անկախութիւն յօրինաց եւ ի պատճառաց, եւ ո՛չ բացարձակ որոշականութիւն, այսինքն՝ հպատակութիւն արտաքին բռնադատութեան:—

Յայտ իսկ է՝ թէ մարդս անգոստին ի բնէ խորհող էակ մի է. որ ինչ նա կամի եւ ցանկայ ըսեալ է ի զրդիչ ինչ զօրութենէ. զի մարդկեղէն հոգին ի կիրարկութեան իւր հոգեկան կարողութեանց, ըզգալով եւ խորհելով, կախեալ կայ զներքին եւ զարտաքին պատճառաց, մասնաւորապէս զհանգամանաց զաղափարաց եւ զգոյցմանց՝ որք զիւր ներքին կեանս կը յօրինեն: Յայտ աղբերէ կը ըսեն գրգռութիւնք որք կը զրգեն կը մղեն զկամս ի գործօնութիւն, եւ որք իբրեւ բնածին ազգմունք կը թելադրեն զայն ի պատշաճեալ գործս: Յայտալիս բանաւոր եւ զգայական պատճառս հաստատեալ կան արարք եւ գործողութիւնք մարդոյ: Եւ ա՛յս իսկ է *orthos* պատկաւականութեան:

Ապա ուրեմն մարդոյս կամեցողական զօրութիւնն, ճշգրիտ խօսելով, որոշելոյ կարողութեամբ ճոխացուցեալ իմն սղերունք է, այսինքն՝ կարողութիւն ընտրելոյ ի միջոյ այլեւայլ որոշողական պատճառաց եւ ըստ այնմ որոշումն կազմելոյ: Ուստի մարդկեղէն կամքն իսկապէս ընտրողական կարողութիւն է. իսկ ընտրութիւնն ինքնին կը կատարի անձնիշխան որոշմամբ մտաց, այս է՝ նոյն ինքն եսին, որ խորհելով եւ զպէսպէս որոշիչ պատճառս կշռադատելով՝ զխտակցապէս կը կազմէ զիւր վճռական որոշումն վասն ուղղութեան գործոց եւ վարուց: Սոյն այս ընտրողական կարողութիւնն է հիմն եւ հաստատութիւն քաղաքական արասականաւորութեան անձին: Վասն զի որոշողական պատճառաց համեմատ գործել՝ չէ բնաւ անազատ կամ բռնադատեալ լինիլ: Այս է ազատութիւն մարդոյ իբրեւ ընկալական կալի, ուր թէ՛ ներքին ազգմունք եւ հակամիտութիւնք եւ թէ՛ արտաքին ազգեցութիւնք յընտիր տունեն, բայց ո՛չ բռնադատեն զընտրութիւն: Հեռեւաբար անձնիշխան է մարդս ողջմտութեամբ կշռել՝ գտնել եւ ընտրել զլաւն կամ զյոռին, զարժանն կամ զանարժանն, զբարին կամ զլաւն:

Այլ սակայն ընտրողութիւնն ինքնին չէ՛ ազատութիւն կամաց լի կատարեալ մըտօք, յոր սահմանեալ է մարդս իբրեւ քաւաւոր կակ. զի *limitis* աղաւորութեան կը պահանջէ ա՛յնպիսի հոգեկան տրամադրութիւն եւ որոշումն մտաց, յորս կամեցողն եւ կամեցեալն ստուգիւ նոյն եւ միաբան են, այսինքն՝ ուր լի կատարեալ միարանութիւն կը տիրէ հոգոյն էութեան եւ արդիւնագործութեան նորին. ա՛յս է իրագործութիւն եւ կատարումն բանաւորութեան, սահմանեալ բարձրագոյն վաստան անձնաւորութեան: Ըստ այսմ հոգին յիւրում աշխատ ժամանակաւոր գոյութեան եւ զարգացման չէ՛ ճշմարիտ ազատ ամենայն իրօք, այլ պարտի հանապազ գուն գործել՝ յամենայն անձնէ ցանկ ջանալ եւս քան զեւս յոռաշխտագոյնութեամբ ի կատարելութիւն բանաւորութեան ժամանել, եւ ի յոռաշխտեման նկրտեալ՝ ուշ եղեալ ընթանալ ի կէտ վերին կոչմանն, եւ այսպէս ծառայելով Աստուածեղէն յոռաշխտութեան եւ նպատակին եւ զայն իւր

ինքեան սեպհականելով, եւ կատարեալ բարոյական զործովք եւ աստուածահաճոյ գնացիւք արդեամբք իսկ կնքելով զհաշտութիւն ազատական ընդ հարկին, հուսկ յետոյ հասանել ի բուն ճշմարիտ ազատութիւն։ Աստի, միանգամայն ասել, յարդիւնագործութիւն եւ ի կասարումն Աստուծոյն կանայ եւ եր քովանդակի ճշմարիտ հոգեւոր կեանքն եւ ճշմարիտ ազատութիւնն։— Այս իսկ է քրիստոնէական ազատութիւնն, զոր հարկ է գեւաստէն փոքր ի շատէ ի քնին առնուի։

4.

Ա.

Զինչ է քրիստոնէական ազատութիւն։—

Պատասխանն է միով բանիւ. ազատութիւն ի մեղաց (Հո 6, 18. 22 եւ 8, 2), այն ազատութիւն՝ «որով Քրիստոս զմեզ ազատեցոյց» (Գղ 4, 31), — եւ ծառայութիւն Աստուծոյ (Հո 6, 22)։—

Ապաքէն ակն յայտնի ճշմարտութիւն է, զոր ո՛չ ոք մտախոհ կարէ ուրանալ, թէ բարոյական-բարին արդեամբք ո՛չ յամենեցունց ընդ հանուր եւ ո՛չ միշտ ընկալեալ եւ ի կիր արկեալ է։ Ամենայն ուրեք յաշխարհիս տեսանի յաճախագոյնս ստույթիւն եւ խարէութիւն, քէն, ատկութիւն եւ նախանձ, անգթութիւն եւ պակասութիւն սիրոյ, չուայտութիւն եւ անառակութիւն, չարաբարութիւն եւ անհաւատութիւն եւն. եւն, (տ. Սղ 14, 1 եւ հմմտ. Հո 3, 10-18)։ Թէպէտ եւ հարկ է ընդունել թէ՛ մարդկեղէն բնութեան այժմու տկար եւ թերակատար որպիսութիւնն է պատճառք հանգամանաց իրացոյ։ Այլ սակայն, անշուշտ, առ այս չէ՛ բաւական այդպիսի ինչ մեկնութիւն։

Իւրաքանչիւր ոք՝ որ մտադիւրութեամբ եւ խղճի մտօք զիւր անձն կը քըննէ, կ'իմանայ թէ իւր ներքինն չէ՛ միակերպ ինչ յօրինուած, այլ միմեանց ընդգիմամարտ զգացմանց, ազդմանց եւ հակամիտութեանց խառնուած մի։ Ի զլիսաւոր ասաքինութեանց մին է՝ ծանօթութիւն անձին։ Յայտ է նաեւ թէ՛ անձնիշխան է մարդ առնել զբարի եւ հակել ի չարն. քանզի կամելոյն եւ չկամելոյն ունի իշխանութիւն զորոյ զհետ երթայ. ուստի կարող է, ըստ չափու իւրոյ սահմանաւոր բնութեան, առնել կամ ոչ առնել զոր ինչ

կամի։ Արդ՝ մարդս ո՛չ միշտ միտեալ է առնել զոր ինչ զիտաց թէ լուաղոյնն է. իմանալ՝ խելամուտ լինելն եւ կամելն ո՛չ հանապաղ զուգընթաց են իրերաց եւ կը նոյնակցին. սմին իրի յաճախ երեւի այլ լակերպութիւն խօսից եւ զործոց. «զի միաք մարդոյ հաստատեալ են ի խնամս չարի ի մանկութենէ իւրմէ» (Մն 8, 21. հմմտ. Մն 6, 5. Յոր 14, 4 եւ 15, 14. Սղ 51, 5. Եր 17, 9. Մթ 15, 19. Հո 1, 21 եւ 3, 23)։ Ստոյգ եւ առանց երկմտութեան է այս։

Արդարեւ զվերոյիշեալ անմխարանութիւն բանից եւ արդեանց մարդոյ, եւ ըզհակառակութիւն պէսպէս ներքին թելադրութեանց, զրդիչ միտութեանց եւ յօժարութեանց ընդ միմեանս՝ որք ի խորս սրտի կը տիրեն, ո՛չ ոք երբեք խորագոյնս քան զՊաւղոս Առաքեալ զգացած է, որ ա՛յնչափ զբաւիչ եւ ազդոյ օրինակաւ եւ անզուգական խղճամիտ ճշգրտութեամբ եւ անկեղծութեամբ կը բացայայտէ զայն ի թղթին առ Հոովմոյեցիս (Գլ. 7), այսպէս։

«Գիտեմք զի օրէնքն հոգեւոր են, այլ ես մարմնաւոր եմ՝ ընդ մեղօք վաճառեալ։ Զի զոր զօրծեմն ոչ գիտեմ. ոչ երբ զոր կամիմն զայն առնեմ, այլ զոր աշխատեմ՝ զայն գործեմ։... Այլ արդ՝ ոչ եթէ ես զօրծեմ զայն, այլ բնակեալ յիս մեղքն։ Գիտեմ զի ոչ բնակեալ է յիս, այսինքն է ի մարմնի իմում, բարի ինչ. զի կամեմ առաջի կան ինձ, եւ առնել զբարին՝ ոչ։ Զի ոչ երբ զոր կամիմն զբարին առնեմ, այլ զոր ոչն կամ զյաւն՝ զայն գործեմ։ Ապա եթէ զոր ոչն կամիմ՝ զայն առնեմ, ոչ եւս ես առնեմ զայն՝ այլ քնակեալ յիս մեղքն։... Հաճեալ եմ ընդ օրհնել Աստուծոյ ըստ ներքին մարդոյն. բայց տեսնեմ այլ օրհնել յանդամս իմ, զիմեալ հակառակ օրինաց մեաց իմոց, եւ գերեալ զիս օրինօք մեղաց՝ որ են յանդամս իմ։ Այր մի տառապեալ եմ ես. ո՛վ ապրեցուցեացէ զիս ի մարմնոյ աստի մահու։» Յետոյ ուրեմն իրրեւ եզրակացութիւն կը յաւելու. «Ապա ուրեմն ես ինքնին մեօք իմով ծառայեմ օրինացն Աստուծոյ, եւ մարմնով՝ օրինացն մեղաց»։

Ըստ այսմ Պաւղոս Առաքեալ կը գանազանէ ի մարդն երկուս զորից սկզբունս, զօրհնել Աստուծոյ կամ մեաց եւ զօրհնել մեղաց կամ մարմնոյ, հակառակամարտս միմ-

եանց, մին միտեալ ի բարին, եւ մեան հակեալ ի չարն. — իսկ ի բարութիւն եւ կամ ի չարութիւն դառնալոյ անձնիշխանութիւնն է կամակար:

Եւ արդ, զի՞նչ են օրհնէմն Աստուծոյ. եւ զի՞նչ են օրհնէմն մեղաց:

Բ.

Մեղքն են, ընդհանուր առմամբ, յանցանք ընդդէմ կրօնական կամ բարոյական օրինաց. կամ ըստ բանի Յովհաննու Առաքելոյ՝ «ինքն իսկ մեղքն անօրհնութիւնն է» (1 ԹՎ 3, 4), եւ «ամենայն անիրաւութիւն մեղք են (1 ԹՎ 5, 17). իսկ Պաւղոս Առաքեալ տէ՛ թէ՛ «ամենայն ինչ որ ոչ ի հաւատոց է՝ մեղք են» (Հռ 14, 23):

Մեղքն ի սկզբան մտանէ ի գիտակցութիւնն մարդոյ իբրեւ իրական զիմադարձութիւն ընդդէմ յայտնի կամայ Արարչին, եւ իբրեւ հակառակութիւն որ ի յայտ գայ մանաւանդ անձնասիրութեամբ եւ զգասիրութեամբ: Ուստի ակիզքն եւ ծագումն մեղաց արմատացեալ են ի կառն մարդոյ ինքնին, «զի ի սրտէ ելանեն խորհուրդք չարք» (Մթ 15, 19. հմտ. ԹՎ 8, 44, եւ Հռ 5, 12 եւ 1 ԹՎ 3, 8): Այս է արմատական չարն, որոյ արդասիքն են բնածին ազգմունք աշխարհասէրք, նիւթական միտութիւնք, կարիք, ախտք եւ ցանկութիւնք այլեւայլք: Սակայն զիտեղի է՝ թէ սկզբ

բունքն մեղաց ո՛չ լոկ անձնասիրութիւնն է եւ ո՛չ սոսկ զգայասիրութիւն կամ մարմնասիրութիւն, այլ երկրեան ի միասին: Ուստի յիւրաքանչիւր անձին, զբաղանապէս, սէր այնորիկ՝ որ աշխարհային է յիւրում անձնաւորութեան, իսկ ժխտականապէս հակասիրութիւնն այլք սիրոյ ընդդէմ սիրապահանջ աստուծոյնն նպաստական, մեղաց բուն իսկ հոլորակն է: Մեղքն, որպէս վերագոյն ասացաւ, հաստատեալ են ի կառն անձնասիրութեան. նա ինքն (մեղքն) չէ՛ բռնաւ յանձնէ իւրմէ բնութիւն, այլ միայն հաստատութիւն եւ արդիւնագործութիւն քննութեան ի ձեռն անձնիւր կառնաց հանդիպ աստուծոյնն ճիշդեական վիսկանի, որ է արայութիւն Աստուծոյ յաշխարհիս: Զայս աստուծոյնն նպատակ պարտի մարդս ընդունել՝ ճանաչել եւ իմանալ իբրեւ զծայրագոյն բարին, եւ ըստ այնմ կամակար մտօք ուղղել եւ վարել զընթացս կենաց: — Զայնքն հոգեակ եւ մեկնելի է հակառակադրութիւնն հոգոյ ընդդէմ մարմնոյ (առ որ հմտ. Գղ 5, 16 44. 1 ԹՎ 2, 15 44. այլ եւ Հռ 7, 14. 18. 24 եւ 8, 3. 5. 7 եւ 1 Կր 1, 26 եւ 1 Պա 2, 11), որպէս եւ աշխարհն իբրեւ թագաւորութիւն բնածին ազգմանց, ընդդիմակաց յազաւորութեանն Աստուծոյ (ԹՎ 4, 4 եւ 1 ԹՎ 2, 15 44. եւ 1 Պա 2, 11 եւ Հռ 12, 2 այլովքն հանդերձ):

(Շար.)

Յ. Յ. Մ.

ԵՐԿՐԵՍԹ ՄԱՐԳԱՌԵՐԵՆԸ

Մովուն ժայռ խարակն է երբեմն մարդկութիւն:
Ժայռ, որուն իզուր կուգան բախել գոռ ալիքներ փրփրեալս:
Կը փռուին անոնք պատառ պատառ, վայնասունով մ'հեծեծազին:
Եւ կը դառնան իրենց հունըր ցաւին, նկուն ու լիուն:

Ժայռը, խորխոս անգգայ,
Վշտի սկար ալիքներուն՝ անհարբէր
Ոչ մէկ նայուածք ունի գուրի,
Ոչ մէկ շարժում կարեկցութեան:
Այս է անա մարդկութիւն,
Երբ սկար ես, եւ ինկած:
Արցունքներուդ մեղք է, ի զուր
դուն կուլաս:—

* * *

Մով մըն է մարդկութիւնը՝ խորունկ,
Մով սարածուն մերք միապաղաղ մերք,
փոքրփոքած,

Որ իր ալիքն մեշ անբախանց
Պատմութիւն մը ունի դարաւոր,
Դանձեր, զոհեր անհամար . . . :
Տիեզերք մը անհրապոյր:
Մով լոյծ ու գայ, մեսաւարաւու
— Մօր սրին պէս զգայուն —
Ուր ինկած հասիկ մ'աւազի
Կը յուզէ զինք ալիք, ալիք:
Այս է միւս մարդկութեան
Նայուածք մը սոսկ, շիք մը արցունք
Իր սրին խորն՝ նոր յուզումներ
Դուրի, Սիրոյ, կ'ըսեղծեն:

ԱԿԻԼԻՆԷ

ԲԱՆԱՍՏԵՂԾԱԿԱՆ

ԱՍԵՆ ԾՆԶ ԿԸ ՄԵՌՆԵ...

Ամէն ինչ կը մեռնի: Լամբարն՝ որ կուսար լոյս,
Շիջած, իր տեղը հոն, կը ծըխայ տունին մէջ.

Ու այրող գայրոյքին բոցերէն

Զի մընար ուրիշ բան, բայց խանձող մը լոկ սեւ:

Սէրը, որ կը վառէր միշտ աստղի մը հանգոյն,

Ա՛լ մոխիր է միայն սիրտին մէջ՝

Որ բու մռայլ աղէտքը կը հանչնայ,

Ո՛վ վիշտին դէմքը դուն:

Ծիծառն, որ, իր քռիչքով փոյր ու խիստ,

Կը զացնէր նայուածքներն ապահար,

Կը քողու, իրիկունն, երկինքը. սահմրւած՝

Զրդշիկին քեւերէն:

Ծաղկազարդ արահեսն, որ ծոցը կը մըսնէ

Մարգերուն գարնային,

Զըմեռը՝ չէ այլ ինչ, այլ խոչուտ անուանես,

Տիղմ, ցեխ, սուր կայծքաւեր:

Փողոցն հին խաներուն, ոյր մէջէն կը սանի

Կեղծամուած ըսուերը անցեալին,

Կը յանգի հոն այն կոյր անելին,

Զոր խրցեր է բեկտած իրերու կոյս մ'աղտոս:

Կը մեռնի, կը ջընջուի ամէն ինչ. տուներուն

Կըպղանքներն չունին նոյն բալլիքներն.

Բայց բոլոր այս մեռած բաներուն,

Կորսուած բաներուն, թռած գացած հաւքերուն,

Լամբին՝ որ կը ծըբայ—սիրտն համբուն ի մոխիր—

Ու համբուն, ուսկից ա՛լ չ'անցնիր մարդ,

Գանգիւնին, որուն մէջ չի լըսուիր

Ա՛լ ձայնը հաւտացուած բառերուն,

Ամէնուն կը մընայ աղաւաղ եւ ինկած

Յիշատակն, որ գանձնք վեր կ'առնէ

Մոռացէն, ըսուերէն, դամբանէն,

Կ'ընէ գոլը կրակի մը հանգած:

Ու յաղթող՝ ըսպառիչ բաներուն,

Կ'երկարէ—մեր չափին համեմատ—

Յաւիտեան մ', իբրը քէ,

Պանն այն որ եղանք մենք:

(Միլանէն ժընեվ գնացին մէջ)

25 Դեկտ. 1929

Թրգմ. Թ. Ե. Գ.

Պ Ա Տ Մ Ա Կ Ա Ն

ՔՐԻՍՏՈՍԻ Ս. ԾՆՆԴԵԱՆ ԵԿԵՂԵՑԻՆ
ԵՒ ՀԱՅՈՑ ՎԱՆՔԸ ԲԵՐՂԵՀԷՄԻ ՄԷՁ
Բ.

2.— Ս. ԾՆՆՈՒԵԱՆ ԵԿԵՂԵՑԻՆ ՅՈՒՍԻՖԻԱՆՈՍԷՆ ԻՍԿԱԿԻՐՆԵՐԸ.

Ժ. զարուն, Աղեքսանդրիոյ պատ-
րիարք Եւափքիոս թողած է մեզ Տարեգիրք
մը, որ Բիւզանդական և արարական շը-
ջաններու պատմութեան վերաբերմամբ
թանկագին բովբ մըն է և անոր տեղեկու-
թիւնները հնախօսական և մատենագրա-
կան յետադայն դիւտերու մէջ քանիցս
ստացած են փայլուն հաստատութիւններ:
Ս. Ծննդեան եկեղեցւոյ վիճակի մասին ան
կը պատմէ արտադէպ մը (anecdote) Զ.
դարու, զոր պէտք է զանց ընել, ցորչափ
անով կը հաստատուին նոյն եկեղեցիին ու-
սումնասիրութեան եղբակցութիւնները:
Սամարացիներուն կողմէն Երուսաղէմի աշ-
րուած եկեղեցիներուն և հիւրանոցներուն
վերաշինութեան առթիւ Աղեքսանդրեան
Տարեգիրքը կը շարունակէ. — «Թագաւորը
պատուիրեց պատուիրակին քանդել Բեթ-
ղեհէմի եկեղեցին, վասն զի ան փոքր էր,
և շինել զայն աւելի հոյակապ, ընդարձակ
և փառաւոր, այնպէս որ Երուսաղէմի մէջ
անոր նմանը չգտնուի: Պատուիրակը Երու-
սաղէմ հասնելով՝ ուխտաւորաց համար շի-
նեց հիւրանոց մը, նորոգեց ա՛յն եկեղե-
ցիները զոր այրած էին Սամարացիները.
բազմաթիւ վանքեր վերականգնեց, վեր-
ջապէս Բեթղեհէմի եկեղեցին փլցուց և վի-
րաշինեց, ինչ որ այսօր կը տեսնուի: Երբ
ամէն բան վերջացաւ, ան եկաւ թագա-
ւորին մօտ, որ ըստ անոր, «Նկարագրէ
ինձ թէ ի՛նչպէս շինեցիր Բեթղեհէմի եկե-
ղեցին»: Երբ ան նկարագրեց զայն, թա-
գաւորը անոր նկարագրութիւնը վայելուչ
չգտաւ և չհաւնեցաւ անոր նկարագրած
ձևին: Այն ատեն բարկացաւ անոր և ը-
սաւ, «Յափշտակեցիր զրամները և գող-
ցար: Դուն շինեցիր շէնք մը որ շատ փոքր
է և մթին: Իմ ուղածիս պէս շինած չես

եկեղեցին և ինձ խորհուրդ չես հարցու-
ցած»: Այս խօսակցութենէն յետոյ թա-
գաւորը զանիկա զլխատել տուաւ:

Մէկ կողմ դնելով զարդարանքի մա-
սերը, այս պատմութեան հիմը կարեւոր կը
գտնենք՝ Ս. Ծննդեան եկեղեցիին Յուս-
տինիանոսեան վերանորոգութեան առթիւ:

Նախ ճշդենք Յուստինիանոսի մտա-
դրութիւնը և իր նպատակին գործադրու-
թիւնը: Յուստինիանոսի նման մեծ շինա-
բար կայսր մը ծրագիր մը ունեցած է Բեթ-
ղեհէմի կոստանդինեան եկեղեցիին տեղ շի-
նել աւելի բարձր, աւելի հոյակապ, իր ժա-
մանակին յարմար չքեղ շէնք մը, կասկած
չկայ ասոր: Կայսրը սիրահար շքեղ և մեծա-
կառոյց շէնքերու, իր յիշատակը յաւերժա-
ցընելու համար կայսրութիւնը կործանելու
աստիճան իր անձնական փառքէն խանդա-
վառուած՝ առիթ էր փախցնել կոստան-
դինեան եկեղեցիներուն պարզութիւնն ու
միաձեւութիւնը փոխանակել շքեղութիւն-
ներով և նոր ոճի յանդուգն համեմատու-
թիւններով: Բիւզանդիոնի մէջ այլ և այլ
առիթներով փլցուած ու վերաշինուած ե-
կեղեցիներուն մէջ կայսեր հրամանով կը
հաստատուէին նոր ոճեր՝ որ երբեք նմա-
նութիւն չունէին փլցուած կամ կործա-
նուած հին եկեղեցիներուն: Բեթղեհէմի
եկեղեցին ալ, 529ին Սամարացւոց ապրս-
տամբութեան առթիւ, փլասուած էր: Այս
մասին ո՛րէն բացայայտ տեղեկութիւն չու-
նինք: Միայն զայս կարելի է հետեցնել
այն յիշատակութենէն, զոր Եւափքիոս իր
պատմութեան հետ կը խառնէ Սամարա-
ցիներուն կողմէն հրդեհուած սրբավայրե-
րու վերաշինութիւնը և Բեթղեհէմի պա-
րիսպներուն նորոգութիւնը, զոր Պրոկո-
պիոս ցոյց կուտայ Յուստինիանոսի գործե-
րուն մէջ: Նոյն իսկ անկարելի է աւելի
հաւաստեալ հաստատել թէ Ս. Ծննդեան
եկեղեցին, որ այն ատեն երկու հարիւր
տարուան հնութիւն ունէր, այն աստիճան
փլիված ըլլայ որ կարեւոր նորոգութիւննե-
րու պէտք ունենայ, թէպէտեւ այս կար-
ծիքը ըստ ինքեան հաւանական, ընդունե-
լի ըլլայ օրինակովը Ս. Առաքելոց եկեղե-
ցւոյն, որ Բեթղեհէմի կոստանդինեան ե-
կեղեցիին ժամանակակից էր, և սակայն
Զ. դարուն աւերակ դարձած էր լոկ իր
հնութեամբը, ըստ Պրոկոպիոսի:

Ստոյգ է որ Զ. դարուն, խորհրդանշանական եւ ծիսական պատճառով մը նախընթաց դարերուն հիմնարկուած քրիստոնէական եկեղեցիները փոփոխութիւններու ենթարկուեցան: Նախնի գաւերուն մէջ քիչ զործածուած խաչածեւ յատակադիւրը կը ձգտէր նոր ծաւալ մը ստանալ, քրիստոնէական գաղափարին աւելի յարմարագոյն: Բայց աստի, նոյն ձեւը կը համապատասխանէր ծիսական նորութեան մը, որ էր *Prothèse* (Prothèse) ունենալ եւ *Grande Entrée* (Grande Entrée) կատարել (*): Ս. Հաղորդութեան ընծաներուն պատրաստութիւնը այս ժամանակէն վերջ սեղանէն դուրս կատարուելով՝ տեղի կ'ունենար երկրորդական կողակի մը մէջ, այն տեղէն է որ այս ընծաները հանդիսաւորութեամբ կը փոխադրուէին զլիւստոր կողակէն մէջ հաստատուած սեղանը: Ուրհըրդանոցին հակառակ կողմէն բացուած երրորդ կողակ մը կը կոչուէր Սարկաւագաւան մեծ աւանդատան հետ ունեցած մերձաւորութեան պատճառաւ: Յոյներէն սմանք կը կարծեն թէ Յուստինիանոս հրեշտակներուն պատուէրին համաձայն որոշած էր Ս. Սոփիայի մէջ երբեակ կոնք մը ստեղծել: Պէտք կ'ըլլայ ըսել թէ Կ. Պոլսի եւ նոյն իսկ կայսրութեան մէջ այդպիսի մասնաշաղկապութիւն մը այդ թուականէն առաջ չատ քիչ տարածուած էր: Այդ ձեռնարկին մէջ կը տեսնուէր Ս. Երրորդութեան խորհրդանշանը, ինչպէս նաեւ խաչին պատկերը: Սակայն պէտք է զիտնալ որ «խաչածեւ» բառը ի հարկէ չենթադրեր խաչի բազուկներուն հաւասարութիւնը. ան կը յարմարի նմանապէս եկեղեցիի մը, որուն երկար կոնքերը (nefs) կը յենուն սրբափայլի մը՝ օծտուած երեք կողակներով որ բացուած են միեւնոյն զիծին վրայ, բայց անոնց երկուքը, հիւսիսայինը եւ հա-

րաւայինը, իրարու երես կը նային արեւելեան կողակին հետ կազմելով տեսակ մը առուոյտ, ինչպէս են օրինակի համար Շրնուտիի եղիպտական վանքերու եկեղեցիները: Անոնց, որ եղջիրուաքաղ կը նշկատեն գոյութիւն ունեցող եկեղեցիներուն ծիսական եւ ճարտարապետական նոր պատահանջներուն յարմարումը, թանձրացեալ օրինակ մը յառաջ կը բերենք, այն է Կ. Պոլսի Վլաշէրնի Ս. Աստուածածին եկեղեցին: Այս տաճարը որ 450 էն յետոյ Մարկիանոսէն եւ Պողոսիայէն շինուած էր, մինչեւ Յուստինոս Բ. (565-578) պահեց միակ կողակ մը, զոր ունէր իր հիմնարկութեան ժամանակ: Բայց այս կոյսը, յարգելով իր նախորդներուն զեռ հաստատուն մնացած գործը, պարտք կը համարի այս եկեղեցիին խաչի մը ձեւը տալ՝ աւելցնել տալով կողակ մը հիւսիսային կողմը եւ կողակ մըն ալ հարաւային կողմը: Արդեօք նմանապէս չե՞ն օգտուած եւրոսաղէմի մէջ Ս. Յարութեան կոստանդինեան բոլորչի եկեղեցին օծտելու նոյն եղանակով, 614 ի պարսկական արշաւանքին առիթով:

Քրիստոնէական շէնքերու նոր բաժանման ուրիշ մէկ տարր մը, այսինքն գալիքը (narthex) շինելը Զ. դարուն խիստ տարածուն սովորութիւն մը եղած է: Յիշատակարաններէն դատելով, Երուսաղէմի մէջ գաւիթ ունեցող առաջին եկեղեցին էր Ս. Աստուածածինը, որ շինուած էր 543ին Յուստինիանոսի առատաձեռնութիւններով: Գաւիթը գրուեց անդամաւոր (atrium) սրահին տեղը, որ նախապէս կը տարածուէր եկեղեցիին ճակատը: Բայց այս սրահը միշտ չէր ջնջուեր: Երբեմն զայն գաւիթին առջեւ բերելով զոհ կ'ըլլային, եւ չորս սիւներով անդամաւորին հետ միաժամանակ ան գոյութիւն կ'ունենար:

Այսպէս Բեթղեհէմի Ս. Ծննդեան եկեղեցին վերաշինելու ծրագիրը, ինչպէս որ յղացաւ Յուստինիանոս, կրնար ծնունդը ըլլալ, ինչպէս ծիսական կարգի, նոյնպէս արուեստական դիտումներու հետեւանքով: Եկեղեցիներու շինութեան մէջ կղերին մասնակցութիւնը կը վկայէ թէ ծիսական պահանջներու հոգը երբեք մէկ կողմ թողուած չէր: Եթէ Ս. Գերեզմանի աշխատանքներու ձեռնարկը կոստանդիա-

(*) Հոգելոյս Տ. Եղիշէ Դուրեան Սրբազան զիտնել տուաւ մեզ թէ մեր խորհրդատեալներն մէջ Ս. Պատարագի թափօրէն յետոյ, ձառու շարահանին ժամանակ, ծածուկ կարգապահած «Տէր Աստուած մեր» աղօթքին մէջ «Ահա՛ այժմ ընդ մուտս մեր մտանել...» նախադասութեան մուտք բառով՝ կը հանդիտի, ըստ Ոսկերեքանի պատարագամատոյցին, պատարագի խնկարկութեան թափօրը կամ Փոքր Մատքը, որու մասն է Աւետարանին վերաբերումը. իսկ Մեծ Մատքը կը կատարուի Սկիհին վերաբերումով:

նոսի կողմէն Բիւզանդացի քահանայի մը՝ Եւստատիոսի յանձնուեցաւ, Պարագոս եւ պիսկոպոսին հսկողութեան տակ, Յուստինիանոսի ճարտարապետ Թէոտորի պաշտօն տրուեցաւ Երուսաղէմի Ս. Աստուածածին եկեղեցոյ շինութիւնը։ Կայսրը երկու եպիսկոպոսներու՝ Ասկղոնցի Անտոնի եւ Բեկլացի Զաքարիայի յանձնարարեց Սամարացիներէ հրդեհուած եկեղեցիները քննել եւ անոնց վերաշինութեան ծախքերը ճշդել։ Պետական գանձը կամ Սամարացիներուն հարստութիւնները պիտի հազային այս ծախքերը։ Այս վերջիններուն աւերները կը տարածուին ինչպէս առաջին Պաղեստին, որուն կը վերաբերէր Բեթղեհէմը, նոյնպէս երկրորդ Պաղեստինը որ կը բովանդակէր Սկիւթոպոլիսը եւ Գեկապոլիսը։

Որո՞նք են Յուստինիանոսի մեծ ծրագիրը եւ Ս. Երնդեան եկեղեցոյ վիճակը երբ սկսուեցան փոփոխութիւնները որ կը պարզուին յիշատակարանին պարզ քննութեամբ մը, որմէ անտարակոյս կը հասկըցուի թէ ծրարական զարգացմամբ ստեղծուած պահանջին զոհացում տրուած է։ Բազմաթիւ եկեղեցիներու վերաբերութեամբ Բիւզանդիոնի մէջ կատարուածին նման, Կայսր ճարտարապետական փառասիրութիւններու համապատասխան նոր սրբավայր մը ստեղծելու համար Բեթղեհէմի եկեղեցիին ամբողջ շէնքը չէ քանդուած, հակառակ Եւտիքիոսի պատմութեան։ Բայց եւ այնպէս անճիշդ պիտի ըլլայ կարծել թէ նախնական շէնքը բացարձակ կերպով անվթար մնացած ըլլայ, վասն զի ամէն վերջարդարում ունէ կանխահաճ քանդում կրնայ ունենալ։ Յուստինիանոսի ճարտարապետին կողմէն Բեթղեհէմի մէջ կատարուած աշխատանքը կը նմանի Յուստինոս Բ. ի Վլաշէրնի եկեղեցիին եւ Մոտեստոսի Ս. Յարութեան մէջ կատարած աշխատանքներուն։ Եւտիքիոսի պատմութեան համաձայն, Յուստինիանոս իր ճարտարապետը կը յանդիմանէ երկու կէտերու մասին, առաջինը սա է՝ թէ ան Բեթղեհէմի եկեղեցիին սրահապարզ եւ հոյակապ տնդաստակը քանդած է եւ եկեղեցին նկղցուցած է եւ անոր տեղ շինած է սովորական եւ փակ դուռի մը։ Երկրորդը սա է՝ թէ նախնական ներդաշնակաւոր եւ

կեղեցիին պատերուն մէջ կոշտ ծակեր բացած է հոն կողակներ դնելու համար։

Ճարտարապետը կը թուի թէ փոխանակ իր ծրագիրները Կայսր հաւանութեան ենթարկելու, փութացած է զոհացում տալու կղերին տեսութիւններուն։ Ասկէջ զատ, կը կարծուի այս նպատակին տրամադրուելիք դրամները անբաւական էին Կայսր մեծ փափաքին համապատասխան նպատակին հասնելու համար։

Այս վերջարդարութիւնէն հաղիւ մէկ դար վերջ, Ս. Երնդեան եկեղեցին նոր վերանորոգութիւն մը պիտի պահանջէր, եւ թէ 614ի Երուսաղէմի սրբավայրերուն զմբախտ ճակատադիրներուն վիճակակից ըլլար։ Բայց ան Պարսից արշաւանքներէն զերծ մնաց։ Նոյն եկեղեցին իր պահպանութիւնը կը պարտի մասնաւոր պարագայի մը, որ իր տարօրինակութեան հակառակ, խիստ հաւանական է։ Եկեղեցիին ճակատը կամ տնդաստակին վերին սրահը զարդարող մոզայիք մը կը ներկայացնէր Մոգերուն երկրպագութիւնը, այնպիսի ձեւի մը տակ որ խիստ տարածուած էր քրիստոնէական թուականի առաջին դարերուն եւ որմէ խիստ յատկանշական օրինակներ պահած են Գեոնադամբաններու նշխարաց սրահակներու նկարչութիւնները եւ Բիւզանդական պատկերազարդութիւնը։ Մինչ կոյսը՝ զահու մը վրայ նստած եւ Յիսուս Մանուկը զրկած է, աստղը կը փայլի իր զլխուն վրայ, մոգերը բաղկատարած կը մօտենան, պարսիկ տարազ հագած, փոխական գտակը զլուխին, ուռուցիկ պատմուճանը սեղմող գօտին եւ վրայէն ալ կարճ վերաբերու մը, ձախ ուսին վրայ ճարմանդուած եւ որուն ծալքերը յետ կոյս կը ծածանէին։ Պարսիկ արշաւողները այս տարազը գիւրութեամբ ճանչցան։ Այս տարաքինով չէ՞ որ իրենց Միթրա աստուածը ամէն տեղ կը ներկայանար։ Փոխական զգակը անոնց տէքին միսթիք նշանակութիւն մը չունի։ Այն ճառագայթները որոնցմով կը շրջանակուէին գրակին (pileus) պատկերը, կը վկայէին իրենց յարգանքը աստուածային խորհրդանշանին հանդէպ։ Մոգերը որ սովորաբար կը զրգուէին Սոսրովի հրօսակները քրիստոնէայ տաճարները քանդելու, պարտք զգացին հանդարտիլ ի տես այս անձնաւորութիւններու,

որ հազած էին իրենց և իրենց աստուծոյն զգեստը: Սրբալայր մը զոր կը պաշտպանէին պատկառելի խորհրդանշաններ և իրենց նախորդներուն պատկերը, սրբապըզ-ծութիւն մը պիտի ըլլար կրակի տալը:

Այս հետաքրքրական արտադէպը հասած է մեզ պատկերամարտութեան վերաբերեալ Թ. զարու սինոդական նամակի մը մէջ, որուն բնագիրը ըզխած է երուսաղէմի 836 ի ժողովին մէջ և առաջին անգամ տպագրուած է 1874 ին:

634 ին Արարներու արչաւանքին պատճառաւ երուսաղէմի քրիստոնեաները արզիլուեցան Բեթղեհէմ երթալ Ս. Ծնունդը տօնելու համար: Նոյն ժամանակը Ասփրոնիոս պատրիարքը իր Ծննդեան քարոզին մէջ կ'ակնարկէ ըսելով թէ Բեթղեհէմը պաշարուած է և այժմ անմերձնալի է, անկարելի է տեսնել նուիրական Մըսուրը և Այրը: Նոր արչաւանքները եկեղեցիին և այրին զարդերը և կարասիները աւարեցին, բայց եկեղեցին անաղարտ թողուցին: 638 էն սկսեալ Ս. Երկիրը արաբական իշխանութեան տակ կը մնար, ինչպէս նաև Բեթղեհէմը:

Յուստինիանոսի աշխատանքներէն անմիջապէս յետոյ Բեթղեհէմի եկեղեցիին և այրին ձևին և զիրքին վերաբերութեամբ տեղեկութիւնները աւելի ճոխ են: Այցելու մը որ առաջին անգամ տաճար կը մըտնէ առաջին նայուածքով կը տեսնէ աջէն ու ձախէն կրկնակ սիւնաշարք մը, որ եկեղեցին կը բաժնէ երեք կոնքերու (nefs) և երբեակ կողակներու որ անոր կուտան խաչի ձև մը: Սիւներու թուոյն նկատմամբ յիշատակարանները կը տարբերին, բայց ԺԲ. զարուն անոնց թիւը կը համընդ յիսուեն: Այս եկեղեցին ունէր առանձնաշառկութիւն մը, որուն յիշատակութիւնը ի դուր կը փնտռենք Յուստինիանոսէ առաջ. այսինքն եռադասեան ձևը (trichorale) և խաչաձև յատակադիւր, զոր կը ձևացնէր Ս. Ծննդեան եկեղեցին: Եկեղեցին աւելի պայծառացած էր խոյակներու շտկեցածութեամբ, քովթարներու (architrades) քանդակներով և որմերու մոզայիքներով: Այս հրաշալիքներու մտածումը միայն զմայլանքի կը մղէ Սոփրոնիոս բանաստեղծը, «Ի տես ռսկեճաճանչ սիւներու և գեղապիւր մոզայիքներու, իմ վիշտերուս ամ-

պը կը ցրուէր: Աստղերու նման փայլող պրշակները կը նշմարէի, շնորհիւ արուեստաւորին ճարտարութեան, հո՛ն է որ երկինքի փառքը կը պարզուի»:

Ըստ Արզիւլֆի, Է. զարուն Բեթղեհէմի եկեղեցին կը կոչուէր Ս. Ասուածածիկ: 870 ին Բեռնաուդոս վանականին համաձայն, այրին մուտքը կը բացուէր հարաւային կողմը, մինչ եւքը կը զտնուէր արեւելք: Լատինական տիրապետութեան սկիզբը, այս արեւելեան դուռը նշանակուած կը գտնենք Դանիէլ կրօնաւորի ուղեգրութեան մէջ, «Արեւելեան դռնէն Ս. Այրը մտնելով՝ հողին վրայ ձախին կ'ուշենանք այն տեղը ուր ծնաւ մեր Տէրը, վրան կը գտնուի սեղան մը, ուր պատարագ կ'ըլլայ»: Այցելու մը այսօր հիւսիսային սանդուղէն պիտի լինէ, այլապէս պիտի չլինայ արտայայտուիլ: Շատերը կը պնդեն սակայն, արեւելեան կողմի մուտքն է որ կարծել կուտայ մեզ թէ՛ ԺԲ. զարուն, Այրը իջնելիք սանդուղին ուղղութիւնը քանի մը փոփոխութիւններ կրած է:

Այս երկրորդ շրջանին ուխտաւորները համաձայն են Մսուրէն զանազանել Բրիւտոսի ծննդեան տեղը: Ծննդեան տեղը Այրին արեւելեան կողմն է, առաջին տեղն է այն՝ որուն կը հանդիպի ուխտաւորը, երբ ներս մտած է: Անոր վրայ շինուած է սեղան մը հանդիսաւոր պատարագներու համար: Դուրսը կը դուրս շարժուն սեղան մը, մասնաւորներու արարողութիւններու յատուկ: Անստոյգ կը մնայ թէ արդեօք փոքր կողակի մէջ հաստատուած սեղան կա՞ր, ինչպէս այսօր կայ: Կը կարծենք թէ այս շրջանին զոյութիւն ունէր չորս սիւներով սեղան մը, ինչպէս կ'երևի ԺԲ. զարուն: Պատմիչներուն և ուղեւորներուն ըսածին նայելով Այրը ունէր ռսկեցածութեան և լաւ պահպանուած նկարներ:

Այս շրջանին յիշատակարանները նշուող բացայայտ են Մսուրքի մասին, որոշ բան մը չէ կարելի ըսել թէ Ս. Հեղինէի արձաթ Մսուրքը ի՛նչ եղած է Պարսից և արաբաց արչաւանքին ժամանակ: Հաւանական է որ ան ուրիշ սրբութիւններու հետ Պոլիս փոխադրուած ըլլայ, պատերազմներու հետեւանքներով: 1157 ին Պոլսի եկեղեցիներէն միոյն զանձատան մէջ էր «ա՛յն Մսուրը որուն մէջ բազմեցաւ Փըր-

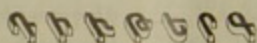
կիւր»։ Յուստինիանոսի կատարած վերանորոգութեան ժամանակ Ս. Այրլին բաշխումին մէջ ունէ փոփոխութիւն կատարուեցաւ։ Կարելի է և նոյն իսկ հաւանական, ա՛յն փոփոխութիւններու հետեանքով զոր կրեց վերնայարկի սրբավայրը։ Սրինակի համար, այս երկրորդ շրջանին, կը հաստատենք թէ Այրլին սեղանը Մսուրին մօտ չէր գտնուեր, ինչպէս Յերոնիմոսի օրով, այլ այն տեղը որ Փրկչին Յրոնգեան տեղը կը համարուէր։ Այրլին հիւսիսային կողմն ալ ցոյց կուտային ջրհոր մը՝ ուր ինկած էր մօզերուն աստղը, ըստ նշարփանի։

Յիշատակարան մը՝ Commematorium de Casis Dei խորագրով կը գրէ թէ Բեթղեհէմի եկեղեցին Թ. զարուն ունէր տաան և հինգ կղերներ՝ քահանայ և վանական,

ինչպէս նաև երկու մենակեացներ։ Բայց երուսաղէմի կղերը կը շարունակէր Բեթղեհէմի մէջ կատարել Ս. Մննդեան տօնը և նոյն եկեղեցիին յատուկ տօները, ինչպէս կը հասկցուի Սոփրոնիոսի վերոյիշեալ խօսքերէն։ Հաքէմ Խալիֆայի (1069) քանդումէն զերծ մնաց նաև Բեթղեհէմի Ս. Մննդեան եկեղեցին բարերախոս պատճառներու հետեանքով, այնպէս որ 1029 ին և 1047 ին ուղեգիր ուխտաւորները հիացումով կը յիշեն ուխտական մեծ տօները և հանդիսութիւնները, զոր կը կատարէին քրիստոնէայք Բեթղեհէմի Ս. Մննդեան եկեղեցիին մէջ։

Այս յօդուածին խմբագրութեան համար օգտուած ենք միևնոյն գիրքէն (ՏԽՍ վերև էջ 80)։

ՄԿՐՏԻԸ ԵՊՍ. ԱՂԱԽՆՈՒՆԻ



Այս փութային մէջ ուր հոգիս պիտի զրթեմ,
Քութայ մը վառ զոր կ'արծարծե՝ շունչ մ'աստուածի,
Լուսնի ժրպիտ մ'արսաստուացօղ եւ խառնեցի
Իմ սրտմութեանս աւելի քաղցր այդ ժրպիտէն . . .

Մովկն առի ծաւի ծիծաղ ու բոց՝ վարդէն,
Գիշերական մարմարէն սեւն եբեմոսի,
Ու գետին պէս որ մահուան ծոցը կը հոսի,
Սիրոյ խորհուրդն ուր արեւներ կը դիտեն . . .

Ու որպէսզի մըռայլ հոգիս ըլլար անհուն,
Շափ աւելի խորհրդասօղ, ինչպէս քրքուռն
Տիեզերքի հաղորդութիւնն այս երկրին հետ,

Բովկն մէջ այս ծաղիկներուն եւ աստուածի
Լուսնի շունչին ուր եւ կ'այրիմ քախանձաւտէ,
Հրաւի կարօտ հե՛մ մօրքս սիրք խառնեցի . . .

Գանիրէ

ԱՐՄԷՆ ԵՐԿԱԹ



ՊԱՏՐ ԷԼ ԿԱՄԱԼԻԻ

ԳԵՐԵՁՄԱՆԸ

Պատր էլ Կամալիի՝ հայազգի վեզիրին գերեզմանը, հակառակ իր մօտ 1000 տարուան պատկանելի հնութեան, դեռ կան-
գուն կը մնայ մեր օրերուն, Գահիրէի շր-
ջակայքը գտնուող Մօքաթթամ կոչուած
լեռներուն ամենաբարձրին գագաթը: Այս
տեղ սակայն, փոխանակ շարունակական
գուրգուրանքի, արժանաւոյել յարգանքի
եւ աւելին եւս հնագիտական եւ պատմա-
կան փառահեղ ուխտապնացութեան վայր
մը ըլլալով՝ Պատրէն մինչեւ մեր ապրած
դարը եկող գացող հայութեան, մոռացումի
գոտապարտուած է նոյնիսկ այսօրուան Ե-
գիպտահայութեան, որուն ամբողջութիւնը
դեռ երէկ կ'անդիտանար անոր գոյու-
թիւնն իսկ, եւ հիմա ալ, բացի քանի մը
հայ մտաւորականներէ, ժողովուրդին մը-
նացեալ մասը, թերեւ ծանօթ Պատրի հը-
շակաւոր անունին եւ քիչ թէ շատ անոր
կարեւոր դործերուն, բայց չի գիտեր ընա-
թէ անոր գերեզմանը դեռ կ'աճուի է եւ իր
վեհափառ բարձրութեան մեղամաղձօտու-
թեամբ կը զիտէ իր ազգակիցներուն ան-
տարբերութիւնը, հանդէպ այն մարդուն
որ բոլոր գաղութահայերուն պատմութեան
ամենափառահեղ էջը կը կազմէ ինքնին:

Աւսումնական յարատեւ աշխատանքի
եւ պատմական դործերու անխոնջ աշխա-
տութեան եւ պրպտումներու բերմամբ, տե-
ղեկացած ըլլալով այս հայ վեզիրին տոանա-
գարեան դամբարանին գոյութեան, պատ-
մագիրի պարտք մը սեպեցի յարգանքի
այցելութիւն մը ընել անոր, գերեզմանին
ներկայ վիճակին մանրամասնութիւննե-
րուն աչքով ծանօթանալով, հրաւիրելու
այժմու Եգիպտահայութեան ուշադրութիւ-
նը այդ հոյակապ անձնաւորութեան շիր-
մին վրայ:

Այցելութեանն նկարագրութիւնը ըս-
կըսելէ առաջ, կը փութամ ըսել թէ Պատ-
րի գերեզմանը մզկիթի մը մէջ է, որ իր
օրերուն, ինք՝ իրեն յատուկ եղանակով
1085 ին չինել տալով իրեն անձնական մըզ-
կիթ ըրած է, ուր կ'անոնաւորապէս աղօ-
թելու եկած է եւ հոն իր անհատական մաս-

նաւոր ներկայութիւնովը այդ մզկիթին
տուած է իր ժամանակին, խալիֆայական
Մայր Մզկիթէն յետոյ, Գահիրէի ամենա-
կարեւոր եւ բարձր թէ՛ գիրքով եւ թէ՛ բա-
րոյականապէս մզկիթի հանգամանքը, ուր-
կէ լուր կը տրուէր մայրաքաղաքի մնա-
ցեալ բոլոր մզկիթներուն, աղօթքի եւ ա-
բարողութեանց սկիւնն ու վերջանալը:

Պատր էլ Կամալին, Եգիպտացիներու
կողմէ կը կոչուի Սիֆ Էլ Եազալ, վեզիրու-
թիւն ըրած է 1074էն 1094, այսինքն 20
տարի, Ալ-Մօթթանգէր Պիլլահ խալիֆային
օրով: Իր տղան եւ թոռն ալ յետոյ կար-
գաւ վեզիրութեան բարձրացած են: Իր
գերեզման-մզկիթին ներկայիս կուտան եւ
գիպտացիք Կամէ'է Սիս Էլ Կիյուշի անունը,
որ Պատրի ունեցած էմիր Էլ Կիյուշ = բա-
նակներու իշխան, տիրոջսէն առնուած է:
Ինք Եգիպտացիներէն սուրբի հանգամանք
ստացած է եւ ճանչցուած Արդասարելու-
թեան զօրաւոր սուրբ մը, եւ իր գերեզ-
մանը ուխտատեղի մ'է ամէն ամուլ եւ
գիպտուհիներուն, որոնք Եգիպտոսի ամէն
կողմերէն Գահիրէ գալով՝ կ'ելլեն մինչեւ
Մօքաթթամի բարձունքները, երկիւղած
հաւատքով խնդրելու բազմակարող սուր-
բէն զաւակներ պարգեւելու իրենց եւ վերջ
տալու ամուլութեան հակաբնական վիճակին:
որ աններկի յանցանք մ'է ինչպէս Մով-
սիսականութեան նոյնպէս եւ Մահմետա-
կանութեան մէջ եւ ամուսնուլուծման ան-
վիճելի պատճառ: Այս ուխտադնացու-
թիւններէն այնքան օգտուողներ եղած են
որ Եգիպտացիներուն մէջ անսահման հա-
ւատք կ'ընծայուի Պատրի արդասարել կա-
րողութեան վրայ, եւ ամուլ եգիպտուհի,
ինչքան ալ հեռու ըլլայ գերեզմանէն եւ
որքան ալ դժուարութիւններ կենան թէ՛
նիւթական եւ թէ՛ ֆիզիքական, դարձեալ
ամէն ինչ յանձն առնելով կուգայ մինչեւ
Էլ Կիյուշի մզկիթը իրեն խնդրանքը տեղ-
ւոյն վրայ կատարելու Պատրի գերեզմա-
նին քով:

Էլ Կիյուշի մզկիթը այժմ անգործա-
ծելի է, այսինքն կ'անոնաւոր արարողու-
թիւն չի կատարուիր մէջը խալիֆ հոգե-
րականութեան կողմէ, բայց ուխտաւորներ
իրենց հետ բերելով պալմանական փախ-
թը, հոն խորանին առջեւ կը կատարեն ի-
րենց սովորական նամազը:

Պահիրէէն Պատր էլ Կամալիի գերեզմանը երթալու համար հարկ է տոնել 11, 13 կամ 23 դժին թիւերը կրող հանրահափերէն մին և երթալ մինչև Մօհամմէտ Ալիի հրապարակը, ուր իջնել պէտք է Խալիֆայի Ծրջանին Ոստիկանական Կայանին առջև (Khalifa District Police Station): Այս հրապարակին զէմ կը գտնուի Սալահէտ տիրին շինել տուած հռչակաւոր Միջնաբերդը (citadel), ուր այժմու արքայական գերդաստանին հիմնադիր Մօհամմէտ Ալի բաշան, ջարդել տալով Մէմլուք պէյերու զօրաւոր մնացորդները, աէր դարձաւ Եգիպտոսի և ուր մզկիթ մը շինել տալով թաղուեցաւ մէջը: Երեսը զէպի Միջնաբերդ դարձնելով պէտք է աջ կողմի ճամբան բռնել, ուրկէ հինգ վայրկեան քալելէ վերջ կ'ըլլուի Սալահէտտիրին հրապարակը, զոր պէտք է կարել մէկ ծայրէն միւսը: ապա ձախ դառնալով Մէսթէպէթ էլ Մահմալ փողոցը երթալու է, որուն աջ կողմը կ'իջնայ Էրմէտանի անուն եգիպտական բանաւ: Այս փողոցէն վերջ զէպի ձախ կուգայ Ծարա Պառուպէթ էլ Կիպալ պողոտան, ուրկէ ուղղակի քալելով 10 վայրկեանէն կը հասնուի Սուլթան Հասանի մօր գերեզմանին, որ մզկիթ մ'է և որու երկու քովերը կան հսկայ մինարէտներ որոնք գերեզմանին խնկարաններն են: Ասկէ կը սկսի աստիճանական վերելք մը: Ուղղակի երթալով 8 վայրկեանէն կը հասնուի գեղեցիկ պարտէզներով շրջապատուած մզկիթին մը, ուր Մահմետական Պեկրաշի կոչուող աղանդաւորներու միաբանութիւնը կայ և ուր ըստ այս կրօնաւորներուն թաղուած է թուրք Ղալլուտուղ? անուն սուլթանի մը մարմինը: Այս մզկիթին մէջ կը գտնուի Պատր էլ Կամալիի եօթը կիներուն գերեզմանները, որոնք յատկապէս և ըստ Պատրի հրամանին հոն թաղուած են, որպէսզի ինք աւելի բարձրը ըլլալով և այս վերջիններուն զէմը, վերէն կարենայ յատկապէս զիտել և հիանալ իր սիրելիներուն վրայ: Պէկրաշիներու մզկիթին ճամբէն ձախ կողմ դառնալով հարկ է 10 վայրկեանի բաւական զգալի վերելք մը կատարել: ապա աջ կողմ 20 մէթրի չափ երթալէ վերջ կը հասնուի ուղիղ վերելքի մը սկիզբը, որու երկու քովերը կանոնաւոր պատ քաշուած է, անցորդները լեռնէն վար

գահալիմելու մտանդէն գերմ պահելու համար: Այս խիստ զգալի և յոգնեցուցիչ վերելքը, որ կը տեւէ 12 վայրկեան, կատարելէ վերջ կը հասնուի լերան զապաթը, որ հարթ և խիստ ընդարձակ մակերես մ'ունի: վերելքէն յետոյ ուղղակի զէմը քալելով՝ հինգ վայրկեանէն կը հասնուի նորագոյն ժամանակներու մէջ շինուած բերդի մը քով, և ասկէ ալ մի քիչ աջ շէղելով՝ հինգ վայրկեանի հանդիստ քալուածքէ մը ետք կը հասնուի Էլ Կիլուշի մզկիթին դրան առջև:

Մզկիթին դուռը երկաթեայ և վանդակաւոր է, ուրկէ ներս կը մտնուի երեք սանդուխ բարձրանալէ յետոյ: Ներս մտնելէ անմիջապէս վերջ ձախ կողմը մուծ և փոքր սենեակ մը կայ՝ մօտ երկու քանակուսի մէթր տարածութեամբ և նոյնքան բարձր ուր կը գտնուի հոր մը: Պատր էլ Կամալի իր մզկիթը շինած ատեն շատ լայն ջրհոր մ'ալ փորել տուած է, որու յատակը կը կորսուի լերան մէջ, ուր ջուր լեցնել կուտար քաղաքէն բերել տալով, որպէսզի հաւատացեալները կարենան թէ՛ խմելու ջուր ունենալ և թէ՛ պայմանական սպէսքը տոնել, ազօթքի սկսելէ առաջ, խաւմական օրէնքին համաձայն յատուկ կանոններով իրենց ոտքերը և բազուկները լուալով: Այս ջրհորը այժմ գոցուած է հողով և աւաղով զգուշութեան համար, որովհետեւ տեղը մուծ ըլլալուն՝ մէջը խնող հետաքրքիրներ բաւական շատ եղած են: Զրհորի սենեակէն դուրս ըլլելով քովը, նոյն կարգին վրայ, կը գտնուի ուրիշ տուն մը, որմէ ներս կը գտնուի մօտ 3 մէթր երկայնք և երկու ու կէս մէթր լայնք ունեցող սենեակ մը: Այս սենեակին ճիշտ զէմը, այսինքն զուրսի տունէն ներս՝ աջ կողմը կը գտնուի ուրիշ սենեակ մը ևս՝ մօտ հինգ մէթր երկայնք և երկու ու կէս լայնք ունեցող: Այս երկու սենեակներն խալաուի կը կոչուին և շինուած են Պատր էլ Կամալիի մասնաւոր հրամանաւ իր և իր ընտանիքին անձնական գործածութեան համար: Ուրբաթի կամ այլ հանդիսաւոր օրերու աւարոգութեանց ատեն, ժողովուրդին խառնուելու չզիջանելով, ինք և զուակները ազօթքի կը կենային ձախ կողմի փոքր սենեակին մէջ: Երկու սենեակներ ալ կէս մուծ են, և այժմ կը գտնուին անխնամ ու գրեթէ աւերակ վիճակի մէջ:

Դրսի գրան ճիշդ գէտը կը գտնուի խո-
րանը, որու չորս կողմը բոլորակի կան զը-
րութիւններ, խոյնական տառերով գըր-
ուած: Խորանին ձախ կողմը պատով շըր-
ջապատուած է Պատը էլ կամալիի բուն
գերեզմանը, խալամ գերեզմաններու ձեռով
շինուած, տառնց որեւէ արձանագրութեան:
Իր առջևը ճամբայ մը կայ, ուրկէ փոքր
մուտք մը կը տանի դամբարանին քովը:
Գերեզմանէն աւելի անդին գէպի ձախ,
ցած ու փոքր դուռ մը սենեակ մը կ'ա-
ռաջնորդէ բոլորովին մուխ, որու գետինը
դրուած են իրարու քով մին կարճ ու հաստ
մօտ մէկ ու կէս մէթը, խի մուտք աւելի
բարակ մօտ երկու մէթը երկայնութիւն ու-
նեցող քարէ երկու սիւններ, որոնց վրայ
պէտք է պառկին երեսի վրայ, ուխտի ե-
կող ամուլ կիներ, արդասաբեր դառնալու
և ամուլթենէ բժշկուելու համար: Եղիպ-
տուհիներու ըսածին համաձայն՝ ուխտու-
րուհիներուն 10էն 8ը գործնական կերպով
կը տեսնեն իրենց փափաքին կատարուելը
և տարիներով ամուլ կող կիներ կը ծնին
գերեզմանին այցելութենէ վերջ:

Դառնալով գէպի մուտքի դուռը մըզ-
կիթին, գրան ուղղակի քովը, գէպի ձախ,
մեծ խալատիին քով փոքր մուտք մը կայ
ուրկէ ներս մտնելով և 21 սանդուխ վեր
ելլելով կը հասնուի խնկարանին միջին
բակը: Ասկէ ալ 32 սանդուխներ ևս շըր-
ջանակի վեր ելլելով կը հասնուի խնկա-
րանին գաղաթը, որ 2 մէթը լայնք և 2
մէթը երկայնք ու չորս մէթը բարձր սենեակ
մըն է գմբէթաւոր: Հոս Պատրի տառն
խուսկեր և անուշահոտութիւններ կը ծըխ-
ուէին արարողութեանց տառն և տակէ լուր
կը տրուէր ամբողջ քաղաքին աղօթքնե-
րու սկսիլն կամ վերջանալը որպէսզի անոր
համեմատ շարժի մաշրաքաղաքի բնակչու-
թիւնը: Այս սենեակը ունի երկու կարգ
պատուհաններ, վրայի կարգը 8 հատ փոքր,
խի վարի կարգը 4 հատ աւելի մեծ, ո-
րոնցմէ դուռն նայելը հրաշալի տեսարան
մը կը պարզէ որեւիցէ գիտողի և անկարելի
կ'ըլլայ չհիանալ ու չզգայցուի այն բա-
նաստեղծականութենէն որ կուտայ վարը,
հոն ռաքերուն տակը գտնուող լայնածա-
ւալ Գահիրէն, որու մէկ քովէն կը հոսի
Նեղոսը պարտէզներու մէջէն, անդին բուր-
գերը վերջիչել կուտան ու կը խօսին նախա-

մահմետական բիւրաւոր դարերու փառ-
քը, խի հազարաւոր մինարէներ, տունե-
րու մէջէն վեր բարձրացած գէպի՝ երկինք,
գէպի՝ ամենակարող և բազմագութ Ալլահը
հասցընել կ'ուզեն տառապող մարդկութեան
անթուելի բազմաքններն ու խնդրանքները:

Խնկարանէն վար իջնելով և դուռն ել-
լելով մզկիթէն, հարկէ ձախ կողմէն դառ-
նալ և ետեի կողմը երթալ, ուր կը գտնուի
բուն ժողովրդական դասուն յատկացեալ
աղօթատեղին: Այս տեղը բոլորովին քայ-
քայուած է ներկայիս և ափայտիչ շարուած
չըջանակի պատ մը հազիւ կ'որոշէ անոր
հին տարածութիւնը, որ մօտ 7 մէթը եր-
կայնք և 6 մէթը լայնք ունեցող տեղ մ'է:
Խորանը դեռ կ'երեւի և քովերը կան աւե-
րակ կամարներ. խի ձախ կողմը կը գըր-
նուի կիսափուլ մինարէին մուտքը, ուրկէ
կը կարգացուէր հաւատացեալները աղօթ-
քի հրաւիրող էզանը: Խորանին քովը ձախ
կողմը կան երկու զոց և քարով պատուած
տուններ, ուրկէ հին ժամանակ կը մանուէր
Պատրի բուն մզկիթը: Մինարէին հին
մուտքը, որմէ վեր կը բարձրանար Մու-
կզկիլը ըսելու համար իր էզանը, այժմ զոց-
ուած է քարով, և նորագոյն ժամանակնե-
րու մէջ շինուած մուտք մը կայ ներկայիս,
որ 15 փոքր սանդուխներէ ետք կը տանի
վերի մասը որ ինչպէս ըսի աւերակ է:

Ահա վիճակը Եղիպտոսիայ ամէնէն ա-
ւելի հռչակաւոր և բարձրաստիճան տն-
ձին գերեզմանին, ուր ժամանակակից հա-
յերը յաճախ երթալով պէտք է ոգևորուին
և ջանան ըլլալու այդ փառահեղ և պատ-
մական օրերու Եղիպտոսիայութեան ար-
ժանի յաջորդները և ոչ թէ մնան իրենց
ներկայ անտարբերութեան մէջ:

Աղբիւրներ. — Տեսնել Alexander Khoo-
ry: Cairo, How to see it Bædaker's Guide:
Egypt.

Դանիել

ԴՐ. ՄԱՄՈՒՐ ՅԱԹԻՄԻ



ՄԱՏԵՆԱԽՕՍԱԿԱՆ

ՆՈՐ ԴԱՍԸՆԹԱՅՔ ԿՐՈՆԻ

Ա.

Հին Ռիսի Պատմությունը. սարակյան կարգերու համար. — Զարմայր Ա. Քննյ. Կեղևեան. Հրասկ. Արև Գրասուն և հրասարակյան Յակոբ Աբրահամեան. Կ. Պոլիս 1929: 8⁰ էջ 116 + Գ. Գին՝ 40 Ղրուշ:

Հին Կտակարանի պատմութեան համառօտ և պարզ դասագիրք մըն է նախաիրթարանի համար, զոր պատրաստած է Արթ. Տ. Զարմայր Աւգ. Քննյ. Կեղևեան: Գովելի աշխատանք մը՝ լիզուն բառական պարզ ու սահուն է:

Մեր մէջ դասագիրքերը հազուագիւտ են, մանաւանդ այժմ: Հիները չեն կրնար նոր պահանջները լրացնել. նորեր պէտք են, և սակայն պատրաստողներ չկան. չատանգամ տպագրութեան ծախքն իսկ կարելի չէ հայթայթել:

Տ. Զարմայր Քննյ. նախաիրթարանի տարրական կարգերուն համար պատրաստած է այս դասագիրքը, որ բաժնուած է վեց շրջաններու. 1. Աշխարհի ստեղծուելն մինչև Զրհեղեղ. 2. Զրհեղեղէն մինչև Արրահամի կոչումը. 3. Արրահամէն մինչև Եգիպտոսէ ելքը. 4. Եգիպտոսէ ելլելէն մինչև թագաւորութեան հաստատուիլը. 5. Թագաւորութեան հաստատուելէն մինչև Բաբելոնի գերութիւնը. և 6. Բաբելոնի գերութենէն մինչև Յիսուսի Մնունդը:

Ահա Հրէից ամբողջ պատմութիւնը իր կարեւոր գիծերուն մէջ, մինչև Յիսուսի Մնունդը: Բնական է որ Յիսուսի պատմութիւնն ու Աւետարանը սորվեցնելէ առաջ՝ աշակերտները պէտք է որ համառօտ գաղափար մը ունենան Հին Կտակարանի պատմութեան մասին. քանի որ նոր Կտակարանի պատմութիւնը կապ ունի Հինին հետ, և զէպքեր կան զորս առանց անոր գծուար է ըմբռնել. նոր Կտակարանի պատմութիւնը Հին Կտակարանի վրայ հիմնուած է:

Մանկավարժական տեսակէտով թերեւս գծուար է խտապահանջ ըլլալ: Ինչպէս

սովորութիւն է, ամբողջ պատմութիւնը ծայրէ ի ծայր մանուկին ձեռքը կը դրուի: Ասիկա կրնայ իր առաւելութիւններն ունենալ — աշակերտը՝ մանուկ հասակէն հաստատուն հիմ մը կը զնէ կրօնական և պատմական կարգ մը ճշմարտութիւններու. սակայն, ունի նաեւ իր թերութիւնները: Հոն պատմութիւններ և զէպքեր կան որոնք հետաքրքրական չեն, և մանուկը չի սիրեր զոնոնք. հոն կան նաեւ զէպքեր որոնք չեն կրնար հաշտուիլ մանկական բարի միտքերուն հետ: Զոր օրինակ. մանուկները չեն կրնար սիրել ա՛յն Աստուածը որ Աբրահամին կը հրամայէ զոհել իր մէկ հատիկ դաւակը, անմեղ Իսահակը: Անոնք զԱստուած կը ճանչնան ու կ'ըմբռնեն իրեւ իրենց բարի և ամենակալ հայրիկը, և չեն կրնար հաշտուիլ այդ գաղափարին հետ:

Մանուկներու համար պատրաստուած նման դասագիրք մը պէտք է որ ունենայ մաքուր տպագրութիւն՝ մաքուր թուղթի վրայ. և պատկերները, որոնցմով ճոխ է այս հատորը, անհրաժեշտ է որ յստակ և մաքուր ըլլան, հետաքրքրելու համար պղտիկները. զժրախտաբար այս տեսակէտէն անթերի չէ այս գիրքը: Պէտք է որ տպագրիչը հոգ տանէր այս կէտին:

Ինչպէս նախորանին մէջ գիտել կուտայ պատրաստողը, աշխատուած է որ հատորը համառօտ ըլլայ, և սակայն կարեւոր կէտերը չեն մոռցուած: Ամէն շրջանին և տեւ ամփոփում մը գրուած է որ կ'օգնէ աշակերտներուն: Իսկ գրքին վերջը ուսուցիչներուն համար քեղայրութիւններ կան գրուած, որոնք կրնան ուսուցիչը առաջնորդել՝ զասը բացատրելու և աշակերտներուն հասկնալի ընելու համար:

Կ'արժէ որ այս դասագիրքը գործածուի մեր նախաիրթարաններուն մէջ:

ՍԱՐԳԻՍ ՍԱՐԿ. ՄԱՆՈՒԿԵԱՆ

Բ.

Նոր Ուխտի Պատմությունը. Զարմայր Ա. Բենյ. Կեղևեան, «Արեւ» Դրաստուն եւ հրահրահակչական. Յայտը Արահամեան Տպար. «Թեանիլար», Կ. Պոլիս 1929 Տ՝ էջ 146 + 3 Գին՝ 50 դրուէ:

Հասարակ թուղթով ու պատկերազարդ (ոչ գունաւոր) կրօնի նոր դասընթացք մըն է աս, որ կը բաղկանայ երեք ընդհանուր մասերէ: Ա. Յիսուսի կեանքը.— Հրաշքները, Առականները, Քարոզութիւնները: Բ. Քրիստոնէական եկեղեցւոյ հաստատութիւնը.— Հոգեգալուստ, Եօթանց ընտրութիւն, Պօղոսի եւ այլ դարձեր, առաքելոց քարոզութիւններն ու կրած հալածանքը, եկեղեցիին յաղթանակ եւ այլն: Գ. Հայ. Ս. եկեղեցի.— Իր Լուսաւորիչները, հայրապետները, նուիրապետութիւնը, Ս. Խորհուրդները, զլխաւոր տօները, դաւանութիւնը, եւ այլն: Վերջին էջերուն վրայ ուսուցիչներուն ուղղուած թելադրութիւններու յաւելուած մըն ալ կայ: Կարեւոր է գործը, ուստի անոր բովանդակութիւնը տալէ յետոյ ներուի մեզ քանի մը զիտողութիւններ ընել: Մանկավարժական սկզբունքներու պակասը զգալի է: Ա. մասին մէջ, հակառակ սկիզբը դրուած նիւթը չձանրարեո՞նելու առաջադրութեան, շատ բաներ որ մանուկներու համար աւելորդ կամ անմատչելի են, թերեւ էական նկատուելով զանց չեն առնուած: Չափէն աւելի ուշադրութիւն դարձուած է գէպքերու մանրամասնութեանց, այնպէս որ զայն կարգացողը յաճախ կը կարծէ թէ Աւետարան կը կարգայ՝ արդի լեզուով: Քանի մը զլուսներու վերջին մէկերիւ պարբերութիւնները եթէ չդրուէին աւելի ազդու եւ ազուր կ'ըլլային այդ դասերը (էջ 6. 12. 14 եւ այլն.): Օրինակ. Ընծայումը պատմելէ յետոյ, աղէկ կ'ըլլար եթէ ամփոփ ձեռք տրուէր Սիմէոն Ծերունիին գոհութիւնը եւ ասով փակուէր զլուսը: Անպատահ է անոր կցել Ս. Կոյտին ուղղուած «վշտի սուրը պիտի ծակէ քու սիրտդ» նման մարդարեւութիւնը: Քանի որ վերջին էջերուն վրայ տօնական ծանօթութիւններ ալ դրուած են, աղոյց համար թէ՛ շահեկան եւ թէ՛ հետաքրքրական կ'ըլլար զանոնք բուն իրենց պատմութիւններուն կցուած տեսնելը: Ասիկա ոչ միայն զրգիւ մը

պիտի ըլլար որ աշակերտները ուշի ուշով տորվէին իրենց դասերը՝ այլ եւ յիշեն զանոնք: Թելադրութեանց մասին զիտել կուտանք որ աւելի շահեկան կ'ըլլար ուսուցիչներուն ցոյց տալ թէ այս կամ այն դասը ի՞նչ առիթով աւանդու է, թէ աղաք այսինչ տարիքին մէջ ի՞նչ նախասիրութիւններ ունին, զոր օգտագործելու է. ինչպէս օրինակի համար յայտնի է թէ 9-12 տարեկան աղաները հետաքրքրուց կը գոռնան եւ կարեկցութիւնը իրենց համար գոյութիւն չունի. ուստի այս շրջանին անոնց հրամցնելու է Յիսուսի խորագան ի ձեռին լուսայափոխներն ու աղանեւթաճառները տաճարէն արտաքսելու, Անոր հրաշագործութեանց, ծովուն վրայէն քալելու եւ նման պատմութիւնները. իսկ Տիրոջ վերջին օրերը յիշատակելուն առթիւ, ամենեւին ծանրանալու է Անոր տառապանքներուն վրայ, ընդհակառակը լաւ չեւտելու է Անոր յաղթանակները, եւ այլն:

Առհասարակ աղուոր է առականերու բաժինը: Երանի՛ թէ ամբողջ ըլլար անոնց թիւը: Մանուկներու համար ս'ըքան կրթիչ է եւ գործնական, զոր օր. քաճընիսիւններուն ուղղուած առակը (Ղուկ. ԺԳ. 7-12): Այս, ինչպէս նաեւ Ծաղկազարդի պատմութեան մէջ Զաքէոսի պարագայի նման շահեկան ու մանաւանդ հետաքրքրական կէտեր պէտք է որ զանց ըլլային:

Քրիստոնէական եկեղեցւոյ հաստատութեան շուրջ հարկ եղած ծանօթութիւնները դրուած են ամփոփ կերպով: Աւելի նախընտրելի պիտի ըլլար Հոգեգալուստին սկիզբը դրուած մուտքը առանձին զլուս մ'ընել եւ «Ս. Հոգիին Դաւուստը» խորագրին տակ ուղղակի նիւթին անցնիլ:

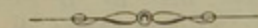
Փրկչի կեանքին ու գործերուն եւ Քրիստոնէական եկեղեցւոյ վրայ զաղափար մը առնելէ յետոյ, հայ ուսանողներու համար է՛ն շահեկան ու հետաքրքրական բաժինը կը կազմեն Մայրենի եկեղեցւոյ մասին տրուած ծանօթութիւնները, որոնք, այդ ծաւալին մէջ մանաւանդ, արժանի էին աւելի մեծ խնամքի: Լուսաւորչի, Մեծն Ներսէսի եւ Նարեկացիի պատկերները չեն թուիր զբաւիչ ու խօսուք ըլլալ: Կուստի ու Շղթայակիրի սրտակցութիւնը, ասոնցմէ առաջինին զերը եւ անոր ձեռնտուութեամբ երկրորդին տեսած գործը՝ հայ երուսաղէմի

վերականգնութեան մէջ՝ լաւ է շեշտուած: Պարտքին վճարումը մեծ դործ է ստուգիւ, բայց աւելի մեծ է անոնց նուիրումով ու խմայութեամբ ստեղծուած զարթօնքն ու ոգևորութիւնը: Նշանաւոր դէմքերուն եթէ քիչ մը աւելի տեղ տրուէր, տարակոյս չի կայ թէ կորուստ մը չէր ըլլար երբեք:

Նուիրապետութեան համար տրուած սահմանը պակասաւոր է: Քահանային Երեց կոչումը, երբ մանաւանդ ան «կրնայ ըլլալ ամուսնացեալ կամ կուսակից», շիտակ չէ բնաւ. քանի՜ դար է որ Երեցներու չենք հանդիպիր: Քահանայի եւ եպիսկոպոսի իրաւասութեանց թուումին մէջ, արդեօք ուշիմ ուսանող մը, կամ գիրքին կապուած ուսուցիչ մը, հակասութիւն տեսնել պիտի չկարծե՞ն, երբ նշմարեն թէ 116 էջին վրայ խորհուրդներու մատակարարութեան մէջ նոյն իշխանութիւնն ունին անոնք «բացի ձեռնադրութենէն որ եպս. ին իրաւունքն է», իսկ զիմացը վերջինին վրայ կ'աւելցուի «կ'օծէ եկեղեցիին պսակներն եւ անօրներ», աւելցուր նաեւ նորակառոյց եկեղեցիներ:

Ընդհանուր առումով այս ընթացքը հայ ուսանողներու համար շահեկան նորութիւններ ունի:

ՆԵՐՍԷՍ ՍՍՐԿ. ՏԷՐ-ՅԱՆՈՒԲԵԱՆ



ԱԶԳԱՅԻՆ ԳՈՒԴԸ

Եւրոպեան ֆողի մը մէջ Աղբիւրի մ'օտուշն ելաւ վէճ. ժողովուրդն հետեւեցիր՝ Հաղցոյ՝ Ինչ արձանագիր Դրնել որ աղբիւրն ինքնին Մասն ըլլար հարեւրիքին: — Ազգ բառը ամէն աշեն Կարեւոր կը նրկասեն . . . Աղբիւրին թող փաղ չային Կրնե՞լով զայն ազգային —:

Տիկին մը ազնւական Մօս եկաւ հոծ բազմութեան, Ու կըռուին այդ ուսմկավար Վախճան մը շարու համար՝ Իր ձայնի շեւիքն հետ քաւ Խառնելով ծաղրաւճ մ' ըսաւ . «Լաւ կ'ըլլայ միահամուր Կոչել զայն ազգային գուռ»:

Թրգմ.

ՅՈՒՇԵՐ 1929-ԷՆ

Անցեալին վրայ անդրադառնալը կարեւոր է լաւէն լաւագոյնին զիմեւու համար: «Կը յիշեմ բաներ, զոր բնաւ չէի ուզեր յիշել, եւ չեմ կրնար մոռանալ դէպքեր, զոր կ'ուզէի բնաւ չի յիշել». Կիկերոնին այս խօսքը մենք ամէնքնիս կրնանք ըսել, երբ կ'անդրադառնանք անցեալ տխուր յուշերուն վրայ: Քանի կ'ապրինք, ի դուր է, ստիպուած ենք անցեալը չի մոռանալ: Vivre c'est se souvenir.

* * *

Յոյսերով ապրեցանք. դարձեալ յուսախար մնացինք: Նման պատրանքները ճակատագրական են:

Սակայն ճակատագրական չեն եղբայրացան ոճիրները, դատակարարային ճակատամարտը, լեզուի եւ եկեղեցւոյ դէմ մղուած պայքարները, որոնցմէ կարելի էր զգուշանալ:

* * *

Սուգի սեւ չըջանալի մէջ արձանագրեցինք անգիր զիտնական քարոզիչ պատրիարք Արշարունին: Դատախարակ, պատմաբան ներհուն Միխիլարեան Նուրիխան Հ. Մինասը: Հ. Դանիէլ Աբիկեան անգիր զըրազէտ, սիրուած միարան Վիեննական Միխիլարեան: Երուսաղէմի վանքէն առաջնորդ, դատախարակ զրատէր Եպիսկոպոս Չիլինկիրեան: Ազգասիրութեան անվեղար վեհափառը՝ Մինաս Չերազ: Լրագրութեան փեթակին ժիր մեղու Ս. Չէօմէկճեանը: Իզմիրի զրական վերջին կաղնին՝ վերջանող, բառադիր Նուպարեանը: Հայաստանի կրթական նախարար՝ մտքի մշակ Մաւեան Աս. քանազը: Խրիմեան Հայրիկի կրթական աւագանէն ելած Համբարձում Երամեանը, աշագուծիկ աշաւուրջ համակրելի դատախարակ, հեղինակ երկու հատոր «Յուշարձան» յուշերու: Ամերիկայի հայ զաղթականներէն՝ Դանիէլ Նուրեան՝ Բարեկունի հետազօտիչ, ուր գտած ապակիի նմուշները, այժմ Մէթրոպոլիթըն թանգարանի մէջ կը պահուին: Թէրզիպաշեան Գէորգ Վրդ.ը, խումբադիր «Պատկեր» եւ «Արձագանգ» թերթերու, հեղինակ «Ֆիուզուլի»ի ուսումնասիրութեան:

Կը մեռնին հեղինակները, մարմինը չիրմին, գործերը պատմութեան կը յանձնեն:

* * *

Մտքի մշակներն վարձատրուեցան, բանաստեղծ Դուրեան Պատրիարքը խալտաց ի տես այն գուրգուրանքին որ ցոյց տուաւ ընդհանուր հայութիւնը. իր գրական արժանիքին բարձրութեան հաւատար ցոյց մը չէր եղածը. յորեկեալը համեատ էր, համեատ եղաւ նաեւ անոր յարթէտը:

Ստեփան էֆ. Կուրտիկեանին վարժապետական գործունէութեան յորեկեալը կատարուեցաւ, աշակերտները եւ բարեկամները այդ հանդէսով ցոյց տուին թէ հայը, թէ եւ շատ ուշ, սկսած է կշռել ուսուցիչներուն անկշռելի արժանիքը: Ուսուցիչ մը կը վարձատրուի երբ աշակերտը զինքը կը գերազանցէ: Ո՞վ պիտի գերազանցէ Կուրտիկեանը:

* * *

Մեր գրական կեանքին գովեստ ու ծափ շատ չունիմ: Դրական հրապարակը պարապ չէ: Բանաստեղծներ երազներու բանբերները կ'ըլլան, ձանձրանալիօրէն կը գրուտան իրենց ետը: Վիպասաններ նիւթին կը գառնան նիւթաղաշտ վէպերով: Մաքրափայլ հեկեղեցականներ քարոզի գրքերով Լուսաւորչի հաւատքը հայ սրտերուն մէջ կ'արծարծեն: Դրականութեան տէր եղողներ կը բազմանան, եւ սակայն գրականութիւնը անտէր մնացած է:

* * *

Մամուլէն լոյս տեսան գրքեր, թերթեր: Պարբերականներուն մէջէն ծանօթ են ինծի այս տարուան մէջ հրատարակուած հետեւեալ գրքերը:

ԳՐԱԿԱՆ. — Արեակ Զօպանեանի «La Roseraie», Գ. հատ. — Օ. Զարմուլի «Ծաղիկ կը փեղգիմ», քերթուածները ուր կան մէկ քանի յաջող սիրուն կտորներ: — «Ռաֆիէն» Օ. Թ. Մալխազունի: Պատմի հրատարակուած այդ լայնածաւալ վիպասանութիւնը զմայլելի հմայքներով կը լեցնէ ընթերցողը: — Նիւ Եորքի «Կոչնակ»ի տպարանէն լոյս կը տեսնէ երուակ Մեսիանեանի «Դրական Դպրոցները Ֆրանսայի մէջ»: — Զապի

Եապեանի «Պրոմէթէոս Ազատագրուած», հրատարակութիւն ԶՕԿԻ Ամերիկեան շրջանի: — «Յիւմեան Հայրիկ» գրողէտ Վեհափառ կաթողիկոսի ամբողջական երկերը. հրատարակութիւն Հայ Կրթական հիմնարկութեան, Նիւ Եորք: Այս միեւնոյն հրատարակչականէն Ա. Զօպանեանի «Դէմքեր», Բ. չարքը: — Թ. Ազատեանի «Բառասնակ»ը Պոլիս Ալեքսանդր տպարանէն. լոյսի բոլորի միեւրոնաց մըն է այն, սիրուած հեքիաթներուն պէս ցնծուն սիրուն: — Հ. Համբարձումեանի «Բանաստեղծութիւններ եւ Պատկերներ», Գ. հատ. Վիեննա, Միլիթ. տպարանէն: — «Մաղկատան» Գ. Գեղարեւելի, Գ. Շարք. տպ. Յ. Թիւրապեան, Փարիզ: Սիրոյ բառարանն է այն, ուր ամօթ խած բառը կը պակսի: Երազները ցնծութեամբ կը պատմէ զաղտնիք չունի: — «Փունջ մը ստանաւորներ» Լեւոն Հ. Շաֆղեանի, Պաղտատ: — «Փոթորիկ»ը քօմէտի Գր. Բ. Տիւլկերեանի. տպ. Ա. Գառապեան, Աղեքսանդրիա: — «Ա. Ահարոնեան» Մկրտիչ Պարսմանի: Տպ. Մասիս, Փարիզ: — Ն. Բ. Նշանեանի «Սաղերգութիւն», տպ. Հորիզոն. Սեւանիկ: «Վահագնածընունդ», Սօս Վանի այդ քերթողական երկովը զոթիման երգերու արձագանգը ժողատուն ու սիրուն կը հնչէ գիւթական խորհրդաւոր: — «Սիրոյ սկիւն» Ա. Լեյլանի, տպ. Հրազդան, Պէյրութ: — «Հնացած երգեր» Լեւոն Նաիրցիի, տպ. Նալարեան, Փարիզ: — «Անձրեւ» Համասեղի. Փարիզ: — «Յուշեր» Ղ. Նանարեանի, Մարտի: — «Նահանջը առանց երգի» Շահան Շահնուրի, տպ. Մասիս, Փարիզ: — «Դափնիի Տերեւ մը» Ա. Բ. Բեչեանի. Կ. Պոլիս: — Դրական գրքերը ազգի մտքին չափանիշը համարուած են: Այս տարի, դժբախտաբար այդ չափանիշը շատ չէ բարձրացած:

* * *

ՊԱՏՄԱԿԱՆ. — Ժամանակակից եւ անցեալ շրջաններու, գէպքերու եւ գէմքերու վրայ հրատարակուեցան մէկ քանի նշանաւոր եւ աննշան գրութիւններ. յիշածներս են.

Կենսագրական գծեր «Դէորդ Մեսրոպ»ի յորեկեանին առթիւ, հրատարակուած Սոֆիա: — «Ռոհք եւ Ռօք» Մաղափա Արք. Օրմանեանի. տպ. Ս. Յակոբ, Երուսաղէմ:

Ամբողջական գործը ինձ անձանօթ է, բայց մէկ քանի էջեր կանխաւ տարեցոյցի մը մէջ կարգաւորվի, կրնամ գուշակել որ բանասէր հանգուցեալ պատրիարքը իր այդ յուշիկներով կը լուսարանէ իր ժամանակի պատմական ինչ ինչ մասի խնդիրները. — «Սորհրդային Հայաստան» Փրոֆ. Յ. Յակոբեանի. տպ. Գեղարուեստական. Փարիզ: — «Տ. Նիշիէ Ս. Արքեպիսկ. Դուրեան» գրեց Բաբգին եպս., տպ. Կոչնակ, Նիւ Եորք: — «Թիւրքիզմը» գրեց Շահան. տպ. «Նոր Օր», Աթէնք: Անկողմնակալ ոճով հեղինակը ցոյց կու տայ այն սխալ քաղաքականութիւնը, որ ունեցան զաշնակցական մէկ քանի անձեր՝ բռնելով «Բաղաւաղութիւնը ուղիղիմ» մը թուրքին հետ: Այդ հատորը անձանօթ մը նայած: — «Ստեփան Յ. Կուրտիկեան» կենսագրական գծեր. Պոլիս: — Տաղանդաւոր ուսուցիչին այս կենսագրական տեղեկութիւն աւելի կարեւոր էին յորեկարին ինքնագիրը և թարգմանած այն քերթողական կտորները՝ որոնք թանկագին ակունքներ են արեւելեան պերճ գրականութեան մէջ. անոնք պէտք էին հրատարակուիլ առանձին հատորով մը և ընծայիլ յորեկարին: — «Հայոց Հայրիկ» գրեց Հայկ Անեմեան, տպ. Ատրպատականի Հայ. Թեմականի, Թաւրիզ: Անցեալ տարուան գրական շրջանին ամենէն հոյակապ հրատարակութիւնը. ամենէն արժանաւոր յուշարձանը Հայրիկի պերճագատում յիշատակին համար, ուր բանասէր Աճէմեանը ցոյց կուտայ ոչ միայն իր գրական և պատմական հմտութիւնը, այլ և մեծ պաշտում մը, որ մինչև ցարդ ոչ մէկ գրագէտ կրցած է նմանը յայտնել: Մենք կը սպասենք յաջորդ հատորներուն: «Պատմա-հրատարակադիտական խնդիրներ». գրեց Փիլ. Ա. Դաւապեան. տպ. «Յուսաբեր», Գահիրէ: — «Սեւանայ վանքը». գրեց Դիւս եպսկ. տպ. Մխրթ. Վիեննա: — «Դաշնակցութեան օրը». գրեց Արմէն. տպ. Արաքս, Սօֆիա: — «Յրօնքի Մուրատ Պետրոսեան». գրեց Ա. Արեւիկունի. տպ. Արաքս, Հալէպ: — «Մեր պատմութիւնը և նոր սերունդը». գրեց Կ. Խաչեան. հրատ. Հայ Գրասիրաց Միութ. Մարտէլ: — Charles-Diran Tekéian. «Marseille, la Provence et les Arméniens». առաջին անգամն է որ Մարտէլի հայ վաճառականներու և հրատարակական գործին վրայ նման խղճամիտ ուսումնասիր-

ութիւն մը կը հրատարակուի. պատիւ կը բերէ ան մեր պատմական անցեալին. դրժախտաբար հեղինակը նոր գաղթականութեան մասին շատ քիչ կը խօսի: Յրանսերէն հրատարակուած ըլլալով այս հատորը, Ֆրանսացի պետութիւնը պիտի անդրադառնայ որ հին Ֆրանսայի զիւանադէտ մեծ անձնաւորութիւնները զիտակցաբար մեծ կարեւորութիւն տուած են հայ ցեղին բանկամութեան:

* * *

ԿՐՕՆԱԿԱՆ. — Օրմանեան Սրբազանի «Ազգապատում»-ը թէեւ 1927 ին կը սկսի տպագրուիլ, դեռ անցեալ տարի մամուլի ուշադրութիւնը գրաւեց. մատենախօսականներու շարժանցաւ. մոռացութեան տալու չէ այդ հսկայ աշխատութիւնը, զայն կը դնեմ կրօնական մատենաներու շարքին մէջ. զի այն թէեւ պատմական, բայց գրեթէ ամբողջովին եկեղեցական անձնաւորութեանց պատմութեան մէջ կը սահմանափակուի: Այդ գործը հայ կրօնապատմական համայնապատկերն է, որոշ հաստատուն գծերով, գերազանցօրէն հետաքրքրական: Հեղինակին մահէն վերջը լոյս կը տեսնէ ան, կրտստ մնացած աշխատութիւնը կը լրացնէ Բարդէն Սրբազան, ոչ նուազ զիտակից նման բանասիրական աշխատութեանց: Այդ գործը ըլլալով եկեղեցական հանրագիտակ մը, շատ կարեւոր է որ անոր կցուի՝ մէջը յիշատակուած անձերու անուանացուցակը: Յիշեալ հատորին պէս, նաեւ «Պատմութիւն Ս. Գրիգոր Լուսաւորչի»-ն, Երուսաղէմի Ս. Յակոբ տապարանէն լոյս տեսաւ: Յատուկ հրատարակուած հայատառ թիւրքերէն, այն ամենուն համար որ թրքախօս են: — «Պարզ Քարոյներ» Ղեւոնդ եպս. Դուրեանի. պարզութեան մէջ Սրբազանը իր հեղինակութիւնը ցոյց կու տայ, ազգու, սիրուն ոճով կը համոզէ, պերճախօս ըլլալէն աւելի Աւետարանի ձայնին թարգման կ'ըլլայ: — «Աղու Հացից Եօթնեակը». գրեց Դեռոզ Արեւա. Արաւանեան. տարի մը առաջ լոյս տեսաւ այս հատորը Պոլիս. անցեալ տարի մամուլի մէջ խօսուեցաւ անոր վրայ: Հեղինակը իր սիրուած բարբառով սիրցուցած է իր այդ քարոյները: — «Կրօնաբարոյական Դասեր» խմբագրեց Էրնէսթ Փաքիւն. Հալէպ: — «The

Seven Sacraments of the Armenian Church by the Rt. Rev. L. Tourian. Manchester: — «Դպրե-
վանքեան Դարոցներ» համադրեց Վեռնիկ
Եպս. Դուրեան, Մանչեսթր: — «Նոր դա-
սընթացք կրօնի» Զարմայր Ա. Քենյ. Կե-
զիւրեան. տպ. Յ. Աբրահամեան, Պոլիս: —
«Les Miracles» գրեց Herman Claver, տպ.
Սէթեան, Պոլիս: — «Արեւադալ» Ն. Յ.
Խիւսալիքեանի. Պոլիս: — «Ne mentez pas»
գրեց Herman Claver. տպ. Սէթեան, Պոլիս:

* * *

ԶԱՆԱԶԱՆ. — «Նոր Արարկիր» հրատ.
Arabkir Union, New York: — «Տեղեկագիր
Դպրոցատէր Տիկ. Ընկերութ. 1927-1928: —
«Մարգկալին երեք աղէտներ» Տոբ. Վ.
Մարտիկեանի. Սթէնք: — «Դաստիարակու-
թիւն եւ Անձնաստիարակութիւն տղոց» Գ. Ա.
Մալաքեանի. տպ. Հայ Դպրոց, Պրնիէն: —
«Ինչպէս կը հասնեամ Նուարաշէնը» Ն. Գ.
Աղաթօնի. Բարիդ: — «Արդիական Առողջա-
բանութիւն» Գ. Պայսարի. Նիւ Եորք: —
«Փեթակ» ընթերցարան, Դիրք Ա. պատ-
րաստեց Յ. Գ. Նիկողոսեան. տպ. Կոչնակ,
Նիւ Եորք: — «Khojah Petros» the Armenian
merchant 1756-1763. by Mesrob S. Seth.
Calcutta: — «A Lecture» Delivered by Mesrob
S. Seth, Calcutta: — «Երգեր եւ Ռումաներ»
հրատ. Հայ Կրթ. Հիմնարկութեան, Նիւ Եորք: —
«Նուարա եւ Նուարաշէն» Հ. Բ. Միւս-
թեան: — «Միամեայ Տեղեկագիր» Գալի-
ֆօրնիոյ Առաջնորդութեան: — «Ազգեցոյց
Մարտէլի» Յ. Վարժապետեանի. Մարտէլ: —
«Մանուկներու դաստիարակութիւնը» Տեոր
Ա. Վանան Ռումսեանի. տպ. Մասիս, Նիւ
Եորք: — «Այրեհնարան» ընթերցարան, Հ.
Հ. Ոսկեանի. տպ. Միսթարեան Վիեննա: —
«Այլով Սրբազան տեղեաց» Յ. Տէր-Վար-
դանեանի: — «Բէլէկեան-Սիւտեան» Որբա-
նոցներու կեանքէն. Ս. Պանկալուսի: — «Բաց
նամակներ հայ մտաւորականութեան» Գ.
Նժդեհի, Պէյրութ: — «Ազատութիւն» Ն. Պ.
Տէրտեանի, Պրութլին: — «Փորձը», Զ. Մ.
Որբունի, Մարտէլ: — «Հաւարութիւն»
Օննիկ Շերիսեանի, տպ. Ներսէս. Փարիզ: —
«L'Enluminure Arménienne profane». F.
Macler. Paris: — «Բառ. Թրքերէն-Հայերէն»
Ա. Յ. Յաղուպեանի, Լոզ Անտէլոս, Գալիֆ: —
«Մի էջ Հայ Արուեստի», Գարեգին Արք.

Յովսէփեան, Տպ. Արաքս, Հալէպ: Հայ
ձեռագիր, մանրանկար արուեստին վրայ
չատ հետաքրքրական էջեր կան ասոր մէջ:

* * *

ԹԱՐԳՄԱՆՈՒԹԻՆ. — «Հեւէ» Մառ-
սէլ Թինէրի. Թրգմ. Ասրիկե Ն. Լօմակեղ-
եան. Պոլիս: — «Երկու անգամ ծնած մար-
դիկ», Մր. Հէրուս Պէլկալի. Թրգ. Վ. Յ.
Էսփինեան. տպ. Մարանաթա, Հալէպ: —
«Հատընտիրք Յրանաացի Առակախօսներէն»
Թրգ. Մեսրոպ Նուպարեան. տպգր. Հայ
Դպրոց, Պրնիէն: — «Արեւելեան Արուեստին
Ազգեցութիւնը Արեւմտաքին մէջ» Շառլ
Տիլի, Թրգ. Հ. Պէրպրեան. տպ. Հայ Դպ-
րոցի, Պրնիէն: — «Ընկերվարական Միջազ-
գայնութիւն» Վ. Լէվնակի, Թրգ. Կ. Սա-
սունի. Փարիզ: — «Կուռի բնադրը». Բ.
Պօվէր. Թրգ. Պ. Դեռզեան. տպգր. Հայ
Դպրոց. Պրնիէն: — «Այլիոնի պարտէզէն»
Թրգմ. Յ. Մարթեանի. Սոֆիա: — «The
Princess», Շանթի. Թրգմ. Յ. Պայտարեան,
Նիւ Եորք:

* * *

Հրատարակչական պակասը ուղեցին
Լեցնէլ ՏԱՐԵԳԻՐՆԵՐ. «Տաթեւ», «Յունա-
հայ», «Ընդարձակ»ը, «Պարսկահայ»ը,
«Ս. Գարամանեան»ը, «Մասիս»ը, «Երջա-
նիկը»: Եւ նորահաս թերթեր «Անահիտ»ը,
«Ջահակիր»ը, «Նոր Սերունդ»ը, «Հրազ-
դան»ը եւայլն:

Ես յիշեցի այս ամէնը որ ստացած եմ,
եւ կամ թերթերէն խմացած եմ անցեալ
տարուան այս հրատարակութիւնները, ո-
րոնցմէ դատելով, կը գտնամ որ որակով եւ
քանակով միտթարական վիճակի մէջ չէ մեր
հրատարակչական զորքը: Մամուլը ժողո-
վուրդին սրտին շնչերակն է: Ես չատ տկար
կը գտնեմ անոր բարբախտը: Ասոր դար-
մանը ցոյց տրուած է, բայց կարեւորու-
թիւն տուողներ չկան...

ԽԱԶՍԱՐԻԿ



ԿՐԻՒԿԻՈՅ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍՆԵՐԸ

ԺԳ.

ՅՈՎՀԱՆՆԵՍ Գ. ԱՆԹԷՊՅԻ

1692 Գեկա. 20. Կիր.— 1621.

ԱՆԹԷՊՅԻՆ ՅԻՇԱՏԱԿԱՐԱՆՆԵՐԸ
(Շար. 81 էջէն)

Բ

Զմամալի Թիւ 331 Զեռագէն, որ հաստատուած արձ
է Մառնոյնեաւ եւ Պատարագամասուցի ար, զաղա-
փարուած 1687-ին, Վանկա, Գրիգոր Բ. (Պիմակ)
Կրդկիսի համար, նորոգմայ Աւետիս վրդ.ի ձեռնով:

Թագաւորոցնէքի վերջը դրուած Յիւստակաբաննե-
րու շարքին. քղր. 124 ր.—135ր:

(Կարմիր թանաքով) «Եւ արդ աստանոր զուգ-
նաքեալ [յ] բանիւք կամիմ գրիւ ծանուցանել ըզ-
դիպուած Տանս Կիլիկեայ քաղաքիս Սըսայ. (սե
թանաքով) վասն զի ի Ռիթ (1600) թվականին
մերոյ, յաւուրս յառաջաւորելոյն սրբոյն Սարգսի
Զօրավարի, յաւուրս չարախոյն, եկն ոմն Սա-
րուբնի անուն բաղում զօրօք [յ] Անթապոյ, ի
վերայ Սաւորոյ, և սպան զՊարոն տեղւոյն, հան-
դերմ մեծամեծօքն, և եկն ի Սիս, յաղագս Սող-
դայ՝ անուանեալ աղտտամբիցն, որոց գլուխ
նոցին Մոնղի օղլի ասէին, զոր բռնութեամբ մը-
տարեւրէր տիրել յաշխարհիս Սըսայ: Որ և սա ի
գալ Սարուբնուն, ձգեալ զքաղաքս, փախեաւ,
և բնակիչք քաղաքիս՝ թողեալ զինչս և զստաց-
ուածս իւրեանց, առեալ զորդիսն և զընտանիսն
իւրեանց փախեան: Եւ թէպէտ չնորձն Աստու-
ծոյ ազատեաց անփորձ զգաստ հաւատացելոյն
ի չար բռնաւորէն կանամքք եւ անմեղ դա-
ռամքքն, բայց յընչից եւ ապրանաց և եկե-
ղեցական զարգուց շատ պակասութիւն եղաւ
քաղաքիս, որք կողոպտելին չար և անօրէն
մարդակերպ գաղանքն. նայ և գանձուց սուրբ
լուսաւորչին անօթս և զարգս գեղեցկագոյնս և
բազում զարգս եկեղեցեաց գտեալ ի պահարանս
թաքստեան, կողոպտեալ տարան չարազմ գա-
ղանքն ընդ իւրեանս:

Իսկ զպարձանք պարձանաց մերոց, զՍուրբ
Ալեքերն հետ Լուսաւորչին և այլ սրբութեամբն,
այր մի բարեմիտ և աստուածասէր Միմաս ա-
նուն, հետ իւր եղբորորդւոյն Տէր Ղազար Բանա-
նային, որ էր լուսարար Սուրբ Ալեքերն, զոր մե-
ծաւ հնարիւք և իմաստութեամբ, թողեալ զա-
մենայն ինչս իւր մարմնական, առեալ զգանձս
աստուածային, փախտեալով ազատեալով բերէ ի
յիստանս այլն աստուածասէր Միմաս: Եւ էր ի
սոյն ժամանակս յաջորդ և կաթողիկոս հայրա-
պետական Աթոռոյն Սըսայ ամենագովիլի և չքե-
ղապանձ փառօք զարգարեալն ի յիստուծոյ Տէր
Աղաբիս, զոր վասն Սուրբ յերուսաղեմայ պատուցն
եւնի ամ նեղացեալ [յ] Արտոյն քնդ Արեւիս, և էր Ս-
Ալքն ի Ատանայ: Զկնի երկց ամաց եկե գաղաւս
նորա ի Հալապ:

Սոյնպէս և ես նուազստ Յովհաննէս վարդա-
պետս Անդէպցի, աշակերտ նորին, [ի] Սեփասիոյ
եկեալ առ իմն ի Հալապ, Շ. (=500) կարմիր ոս-
կով Սուրբ յերուսաղեմայ համար. որ և առաք-
եաց զիս ի Սուրբ յերուսաղեմ, ընդ Դաւիթ Եղիս-
կոպոսի երուսաղեմացւոյ և այլ հաւատարիմ և
հարտարախոս արամքք գնացաք ընդ պարտա-
տէր զրիսանն(?). զոմանս աղաչելով, զոմանս
տեղաց փաշայոնս երկեցուցեալ, զորոց զրնան
տոյսք, զորոց զկէսն, և զվճարեցածն զոր վճա-
րեցաք եկե. թ2.0. (=16,000) մառչիլ, որ է զու-
սուշ. և բազում արդիւնս եկեղեցւոյ զարդուց
աղտտեցաք ի գրաւոյ տեղեացն, և ուրախու-
թեամբ Զատիկ արարեալ փառաւորեցաք զան-
ման թագաւորն զՔրիստոս:

Իսկ ի դառնալս մեր ի Հալապ, բերաք զպախի
մնացած պարտքերոյն Բ.0. (= 8000) ոսկի, որ
մնաց և թ2.0. (=16,000) վճարած. զոր բերեալ
առաջի Տեսն Տէր Աղաբիս կաթողիկոսին, զոր
տեսեալ զբազմութիւն պարտուցն զոչէր ահագին
ձայնիւ և ողւոյ հանեալ հիւանայր թէ ո՛րպէս
է լեալ այսքան պարտք:

Եւ մինչդեռ այս վարանումս էաք, յանկաբ-
ձակի եղև սմա հիւանդանալ. վասն զի սաստիկ
մահտարածամ կայր, և այսպէս հինգ օր ի մա-
հիւնս անկեալ աւանդեաց զհոգին առ Աստուած,
և խաւար կալաւ զսուսն Հայոց որ այսպիսի
պայճառ արեգակնէս զրկեցաք: Վասն որոյ և ես
որբայեալս ի քաղցրատեսիլ հօրս, Յովհաննէս
վարդապետս, բազում ողբով եղի ի զիր հանգըս-
տանս. որոյ կենդանի աղօթք և օրհնութիւնն ի
վերայ մեր միշտ եղիցի, և զհոգի նմին ընդ եր-
կոտասան սուրբ Առաքելոցն դասեցէ Տէր Քրիս-
տոս. ամէն:

Վասն զի այսպէս եղև մահ լուսաւոր հոգւոյն.
ի Ռիթ (= 1601) թվականին, այր յիսմամայ նըս-
տաւ յաթոռ ամս թէ (= 17): Եւ այսպէս զկնի
նիմզ ամսոյ և ես ելի ի Հալապայ եկի յիստանայ
միթթարեւ զաթոռակալ քահանայսն և զիշխան-
սըն Կիլիկեաց, որ աստ Ատանայ ժողովեալ
էին. զոր և զկնի բազմագլմի միթթարական
բանից, ապա կուտեալ բոլոր բնակիչք գաւառիս
ի վերայ իմ թէ մի վասն Աստուծոյ առաջնորդ-
հայրենի Աթոռոյ քո. վասնզի և ես իսոյն աթո-
ռս էի վարժեալ ի մանկութենէ. և այսպէս
հարկեւ արկին զանմն իմ ի լուծս աստուածային
և հաւանեցուցին կրկին շինութիւնս առնել Սուրբ
Լուսաւորչի Աթոռոյն. որ և ողորմութեամբն
Աստուծոյ բարձաք զՍուրբ Ալքն, այլ սրբու-
թեամբն հանդերձ, ուրախութեամբ և ցնծու-
թեամբ. որք և էին ընդ իս Սեփաննոս Եպիս-
կոպոսն Ասմայ և Մկրտչ Եպիսկոպոսն Զէյթնոյ,
Սուրբիս Եպիսկոպոսն Հաննոյ, և այլ քահանայք և
իշխանք. զոր բերեալ հասուցաք իւր բնական
հանգիստն, և կարողութեամբն Աստուծոյ, ա-
ղօթիւք և օրհնութեամբ նստուցին ի հայրապե-
տական Աթոռ զիսուական և զվերջին ծնունդս
Եկեղեցւոյ, զիս՝ Յովհաննէս վարդապետս, թվին
Թ.Ծ. (= 1601): Որ և կարողութեամբն Աստու-
ծոյ, շինութեամբ և նորոգութեամբ կատարե-
ցաւ ամենայն ինչ:

Եւ ի ՌԵԴ (== 1665) Թիֆլիս եկն ամե, զոր Գուրի
ասէին, Ռ. և Շ. (== 1500) հետեակօք եկն նորա-
տաւ ի Սիւս. և բնակիչք քաղաքին ամենեքեան
ի բերքն ամբայան, և չարաթոյն գաղանքն
չատ անգամ հնարեցան և ոչինչ չկարացին առ-
նել. ո՛րչափ եկին՝ ամօթալից դատնային: Բայց
մինչև ցերեռու օր նստաւ, և ապա իբրի զմիա-
ցեալ ամոյ ցրուեալ ոչնչացաւ: Բայց զկնի կո-
րստեան պիղծ զօրուն յիմարարար փախտեալմբ
ի բերքէ և ի քաղաքէ իւրեանց՝ ի յԱտանա
լցեալ լինէին ի յաճէ չար բռնաւորին Գուրիլոյ.
Վասն զի Ատանայ քաղաքս օրհնադանաց բռնու-
թեանցն ամենայն կողմանց ի նա հաւաքեալ լի-
նէին. այսպէս և մեր ժողովուրդս Սրոյ ի Ատա-
նա ժողովեալ եղն վասն կրէին դաւառեան պրդ-
ծոյն: Եւ այս յորժամ եղև ես ի Կեստրիս էյի և
անտի և ես ի իջեալ եկի ի Ատանա յաւուրս Աւագ
և զլիսուօր տօնիցն:

Եղև յաւուրս Բաւաւնորդաց պանոցն, զկնի եր-
կու չարաթոյն, յանկարծակի եկն չարահաճ-
բան Գուրի իւր պիղծ վաճառեալքն. եկն ի Մա-
մեսիս, և անտի յԱտանայ. զոր ելեալ յԱտանա
զօրքն ընդ առաջ, և ոչ կարացին զգէմ օւնել,
այլ բախելով զմիմեանս եկեալ հասին ի Կարմնա
դուռն Բաղաթին. և արտաքոյ դրանն մարտկոյ
արարեալ ինքեանց՝ զդրօս իւրեանց ի վերայ
հաստանալ, և ի մէջ մարտկոցին զօղեալ՝ ար-
տաքուստ ի ներքս կապարնկէց լինէին. նոյն-
պէս և քաղաքացիքն ի ներքուստ Զբաղում ա-
ւուրս և ոչ կարացին խախտել զմարտկոցս նո-
ցին կամ զդրօսս նոցա: Մինչ մի ժողովեալ բղ-
լեռնարնակ հետեակ զօրսն զոր զԱղսղայի ան-
ուանէին, զոր եկեալ նոքա բաղում խրոխտա-
նոցն կամէին ցրուել զմարտկոցս նոցա, և արարին
խի. զի յաւուր միում, վաղ ընդ առաւօտս, իբր
զպարս մեղուաց յարձակեցան ի վերայ նոցա
կապարնկէց լինելով առ նոսա, ցրուեալ զմար-
տկոցս նոցա փախտալեան արարին ի Կարմնէն.
բայց ձիաւոր զօրքն քաղաքացիք յիմարապէս
զենտ Սոխայիցն եկեալ քաղաքս աւարի, և օտաւ-
հարութիւն արարեալ ոչ կարացին մղել ի պա-
տերազմ. վասն զի չարակերպ գաղանքն յորժամ
տեսին զեղեալ զօրման, զարթեան որպէս նետ ի
կապարնից, և անպիսն գոյմամբ յառաջ մղեալ
ի պատերազմ զենտ նոցա. եւ օրն եւ արեգակն
ծագան ժամու, և ի երկոցունց կողմանց հայթ-
մանց ծայնիցն իբր զօր կատարածի զլսողքս
անարեկ առնէր, և այսպէս յաղթահարեալ քա-
ղաքացիքն ի նոցանէ յետ ընկրկեալ, ամանք
ձիով ի ջուրն անկան, ամանք զձիս ձգեալ փախ-
եան: Իսկ նոքա զմարտկոցն առեալ և բաղում
աւարաւ եկեալ նստանէ ի մեծ մայտանին. բայց
խոցարքն ի նոցանէ ի սեպդանոյ զօրացն ի
Սոխայիցն էր ողիք 2. (== 80) նշանաւորք, թո՛ղ
զաննչանան: Եւ այսպէս ի մեծ վտանգի անկաւ-
քաղաքն Ատանայ ի յաճէ չարաթոյն հինիցն: Եւ
մինչև ի ի ծաղկապարզն երկարեցաւ դաւ նոցա,
նոքա արտաքոյ և սոքա ի ներքուստ բաղում
հնարս հնարեցան զգեան անցանել և ոչ կարա-
ցին. զի սոքա զգէմ օւնէին նոցա. բայց բան

մարդարէին զէպ եղև առ մեզ որ ասէ. եթէ ոչ
Տէր պահէ դքսապար, ի նանիր քերէն պահա-
պանքն նոցայ. վասն անհուն և համատարած գեան
յոր քաղաքացիք յուսացեալ էին, զի իբրև
զեմբառեալ յորժանոյն էր գեան. բայց յաւուրս
Ծաղկապարզին այնքան նուազեցաւ քուրմ գեան, մինչ
զի չարարարոյ զօրքն ամենեքեան ընդ գեան
անցանելով յարձակեցան որպէս զմարախ ընդ
քաղաքակողմն և քաղաքացի զօրքն առ ամի
գետոյն արեամբ թաւալեալ լինէին, և բաղումք
արեանաների և խոցեալ մարմնովք ի քաղաքն
անկեալ լինէին. և այսպէս յաւուրս Ծաղկա-
պարզին, յայգով մինչև ցերեկոյ, լցեալ եղն
պողպատ միջին, և ի քաղաքն ոչ մօտն յաւուր յայն-
միկ մինչև ցերեկոյ. բայց զլիսաւոր քաղաքին ընդ
այլ մեծամեծան ո՛չ կարացին կալ, այլ ձգեալ
զուռն և զստացունքն ի միջնաբերքն և փախ-
եան. սոյնպէս և բոյր ամենայն բնակիչքն ի
բերքն ամբայան. նաև մեր Սրոյ ժողովուրդքն
ի բերքն մօտն և բաղումք ի դուրս մնացին.
Նաև զիս շատ լաղ լաղաչեցին մտնել ի բերքն եւ ոչ
մնի, այլ ետու զարկ իւր զստացունակ Սուրբ
Լուսաւորչին հանդերձ ամենայն սրբութեամբն
ի ձեռն հաւատարիմ և աստուածասէր առն յա-
ռաջասացեալ, մնոսի. Միմասա յի ի բերքն, և ես
կացեալ մինչ ի յառաջին ժամ զիշերոյ շիւարեալ
զիմօք անկեալ կայ լալագին, մինչև ի խնա-
մոցն Աստուծոյ բացեալ եղն դուռն Կարմնին,
և ես, ի խնամքն Աստուծոյ յուսացեալ, ելի աւա-
կէտս և ընդ մտար ճանապարհաւ եկեալ հա-
սայ ի յԱրտն ի Սիւս: Իսկ չար բռնաւորն ի յու-
սանալ Աւագ ԲՇ-ին մտաւ ի քաղաքն և նստաւ
իբրի զտէր քաղաքի. թալանեաց դքսապարն ա-
մենայն, և ապա զին եհաւ ի բերքն եղեալ
քրիստոնէից, և առեալ զգինս նոցա եթող
դնտա. և երեսուն օր նստա յԱւագայ, և ելեալ
գնաց մեծ աւարաւ:

Գ.

Լամբրոնացոյ Պատմագիր Մեկնութեան օրինակ
մը, գրուած Սիւս, ընդ հովանեաւ Ս. Լուսաւորչի,
227=1324 թ., զոր ստացած է Անթիպի Յովհան-
նէս Կաթողիկոս: Սեփ. Վատիկանի Մատենադա-
րանին, Թիւ 84, էջ 184:

— «Ընդ առաջին և ընդ միջին դրաւագն և
ստացաւագն աստուածեղէն տառիս եւ սուրբ
կտակիս եւ զվերջին և զնուաղեալ ծնունդս Ե-
կեղեցոյ, զՅովնանէս վրդս. Անպցի սնմամբ եւ
վարժմամբ Կիլիկիցի, որ և շնորհաւ ամենազաւր
սուրբ հոգեոյն կարգեալ վերատեսուէս կաթողի-
կոս այսմ նշանդիս աստուածապաճ մայրաքա-
ղաքիս Սրայ տեսեալ զսուրբ մատենան զայս
առ մեզ հասեալ ի յառաջին հարցն մեր ի Սրոյն
Ներսէսէ Լամբրոնացոյ և ընդ նոյն ժամանակս
եղեալ աստուածապարսկ թագւորացն մեր Բաղ-
րատունեաց և խաչիւ դաւրացեալ իշխանացն
մեր մինչև ցառ մեզ հասեալ և մեր տեսեալ զսա-
ստատօրար անձկութեամբ իբրի զհայր և զեղ-
բայր ի տարաշխարհի եղեալ աշխարհացն առ

մեկ հասեալ, և մեք նուստատացեալքս ի յողուն-
ցքս եկեղեցւոյ հասա զաղարարաւ աւրինակել եր-
կու գրչաւ հոգեւոր որդիացելովքս մեր, Տէր Թա-
շատու Եպիսկոպոսի Զեբունցոյ եւ Տէր Ազար Բա-
նանցի և յիստ աւրինակելոյն տեսաք զայս որ
թուխան ձերացեալ և թուլացեալ էր, վասն որոյ
ես նուստս Բովնանցիս հկար ձեռամբս եւ մասամբս
առաջմանէ մինչեւ ցվերչին նոր նշայելով եւ կոկելով
կապելով եւ կազմելով նորագոյնի զսուր մասեանս նա-
ղեմ առակեցեալ մանկամբս ի վառս վերնոյ Սիով-
նի եւ ի պարմանս սուրբ եկեղեցւոյ, վասն որոյ ար-
տասաւախոր աչաւք աղաչեմք զդասարդ սուրբ
պրնէտիկոսացոյ սուրբ եկեղեցւոյն և զսուրբ ե-
րամագ աշակերտեալ մանկանցն որ ի բնիկեա-
նուքն կամ ի վաղեմիքն ի յայտ ամապարդեա
սուրբ սեղանայ, յիշեալիք և մեղաց թողութիւն
խնդրելով ողորմի ասացէք ինձ հոգ եւ մօխի
երկալ Բովնանցիս և ինձ ձեռնառաւ եղեալ ա-
շակերտեալ մանկանցն, այլ և թախանձանաւք
պատճառ եղեալ որդուցս մեր ի սրբիս աստուած
ողորմի ասեղով յիշեալիք ի մաքրափայլ յաղաչեա
ձեր, և Տէր Աստուած մեր ձեզ յիշողացոյ և Ո-
ղորմի աստուացոյ ողորմեցի իւր միասնագած գա-
լլատեանն, ամեն Հայր մեր որ յերկինս:

Եղև նորագումն սուրբ կապիւս Թիւ (= 1618)
թվականիս մեր, ի մայրաքաղաքն Հալապ, ձեռամբ
և նշանմանս նուստացոյն Բովնանցիս կարողիկոսի
յիշողոյ և Ողորմի աստուացոյ յիշեալ իշխիք և ո-
ղորմութիւն գաղթիք ի Քէ. Այ. մերոյ, որ է աւր-
նեալ անդրաւ յաւիտեանն. ամեն:

Ի.

Ս. Զալարի Թիւ 958 Զեռադէն, որս Բ. Մասն է
«Վերադարձիւն... Արխանգելսկի գրչի, Գոստադրաւ
Անդրեպիի, գրչով 1586-ին:

— Փա՛ռք Փրկչին և յիշատակ Դրչին,
Աստուած ողորմի զրոյս ասացողին,
Տէր Ազարիայ Հայրցս Վերադարձիւն,
Քա՛ջ հրեւոտոր բարեւանայեալ:

Ելա զԲովնանցիս աշակերտ սորին
աղաչեմ յիշել ի սուրբ մատենանքս (sic) ի
Քերականիս որոյ անուանել այսպէս կոչի,
զի յայտատու է սոյ մանկանց Սիւնի,
ես առաւել զրոյս աշակերտի,
որոյ ոչ թագչի բան ի սոյն Տառի,
իստապագողացն ջերմեանեղ սրտի.
Ձեզ աղաչեմ եղբայրք նազելի,
հանդիպողացոյ յայս բարեւանայեալ,
երբ բնիկեանք յաւաքիք բան ի սմի,
յիշման ասնէք զուր զմեզ արժանի:
Չուստատուն հայկազան դարի,
Ձգնարիայ բարեւանին բարի,
Զիս զաշակերտ և զժառանգ սորին,
որ զասկաւ գիծս զրեցի
և փճուն գրչաւս լրգայ նաւարեցի,
իստապագանացս ես իմոյ հասի,
զհրամանս Տեառն իմ կատարեցի:
Թուականիս Թ և Լն-ի
ե աւերակի կայր ի յայտ ամի (ԹԼԵ=1585)
որ զստեալ գիծս յաւարտ հանի,
աւրհնեալ է Աստուած համայնի. Ամեն:

Դարձեալ աղաչեմ զձեզ եղբայրք որ ի սխա-
լանեցի և ի պահատութեան նաւարիս անմեղա-
ղիբ լինիք, զի թէ ընձա և թէ կես և թէ կիս,
և ստորակիս, և այլ որ ինչ արուեստ կայ ի սր-
մա զու իմաստուն և ճարտար մասաք յնենայ,
զի ես խիստ տառապանեք զրեցի. զի ոչ թա-
նաք ունէի եւ ոչ շրջան ի վերայ նկիս եւ ի
վերայ բարձրին նաւարեցի. այնոր համար արհես-
տին յոյժ չեղայ:

Ս. ԶԱԿՈՒԻ ՆԵՐՍԷՆ

Ք Ա Ռ Ա Ս Ո Ւ Ն Ք Ը

Ո՛րչափ արագ կ'անցնին օրեր...

Ամեն. Տ. Եղիշէ Դուրեան Ս. Պատրիարքի վախ-
ճանման քառասուն օրերը լրացած էին Յունիս Ե.
Ուրբ., լոյս պատշաճ դատուեցաւ Հոգեգալութեան
ստեփն (Յունիս 8) կատարել գալն:

Երուսաղէմի մէջ Հոգեգալութեան կը սօսուի Ս.
Փրկչի վանքը, Աւետարանի Վերհասան շատ մօ-
տիկ կէտ մը:

Դեր. Տ. Մկրտիչ Եպս. Աղաւնունի էր հանդի-
սաղիրն ու պատարագիչը Պենտեկոստէի:

Ս. Փրկչի գաւիթը վաղիցսօրէն զարդարուած էր
Դուրեան Սրբազանի հողակոյտը ծածկուած էր կա-
նաչութիւններով եւ երուսաղէմի սրանչեկի ծաղիկ-
ներով, և չորս կերտներ, աջէն ու ձախէն, սնար-
քէն եւ սնտուրէն, արծաթափայլ աշտանակներու
վրայ, կը նշողէին իրենց լոյս լեզուները:

Պատարագիչ Սրբազանը ձաշու գիրքին բնթը-
ցումէն ետքը տուաւ աւուր պատշաճի քարոզ մը
և քառ. մեր Փրկչը կատարեց իր խոստումը՝ իր
Համարածումէն ետքը զրկելով Ս. Հոգին, որ մնաց
եկեղեցւոյ մէջ եւ իր շնորհներով զարդարեց եկե-
ղեցւոյ պաշտօնեանները, որոնք քարոզեցին Աւետա-
րանը եւ տարածեցին, Հնգյց. Տ. Եղիշէ Ս. Պատ-
րիարքը նշանաւոր եղաւ Ս. Հոգւոյն շնորհը առնող
պաշտօնեաններուն մէջ եւ յիսուն տարի ժառանգեց
Հայ. Եկեղեցւոյն իր ընդունած շնորհը արարածե-
լով քաղմաթիւ աշակերտներու վրայ: Թուեց Հան-
գուցելոյն ժառանգութեանց հանգրուանները, սկսելով
Պատրիարքէն եւ պանծացուց անոր կատարած զոր-
ծը եւ մաղկեց որ արժանաւոր յաջորդով մը լեցուի
անոր Թափուր Աթոռը Ս. Զալարի մէջ:

Պատարագի աւարտումին կատարուեցաւ Քա-
ռանից կարգը Դուրեան Ս. Պատրիարքի գերեզ-
մանին վրայ, պատարագիչ Սրբազանի նախագա-
նութեամբ: Բոլոր եկեղեցականները գեղեցիկ շուքաւ-
ներ առին, զեղին յատակի վրայ կարմիր ծաղիկ-
ներով, Սարկաւագուներ եւ ժառանգաւոր սանուներ
զաշն մայնով երգեցին Հանգստեան շարականները:
Ընթերցումները կարգաց Բարդէ Սրբազան, Աւե-
տարանը՝ Մկրտիչ Սրբազան, իսկ Աթոթըր՝ Մեհրոպ
Սրբազան եւ խաչակներեց գերեզմանը:

Եկեղեցականներ եւ աշխարհականներ միարե-
բան երգեցին Հայր մեր եւ վերջացաւ Հոգեհան-
գստեան պաշտօնը:

*

Պրն. Աւոն Ն. Զենեան, շատ գեղեցիկ ծաղիկ
կողով մը գեանդեց Դուրեան Սրբազանի ծաղկաւէտ
շիրմին վրայ, տա յիշատակագրութեամբ. «Հոգեւոյս
Ամեն. Տ. Եղիշէ Ս. Պատրիարքի Քառասուն-
քին տարիս Հուլիպի Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ
Կիրակեօրեայ Դպրոցներու պաշտօնէութեան
եւ սանուց կողմէն, ձեռամբ Լ. Ն. Զենեանի,
1930 Յունիս 8. Հոգեգալութեան»:

*

Հոգեգալութեան Տօնին, գրեթէ ամենօրեայ, Հա-
յաստանեայց Եկեղեցւոյ մէջ կատարուեցաւ Դուր-

եան Սրբազանի Քառասունը, իբրեւ արտայայտութիւնը ազգային համակրանքի եւ յարգանքի սիրողեղուն զգացումներուն:

Գահիրէի մէջ, եղիպտոսի Առաջնորդ Գեր. Թորգոմ Սրբազան մասնաւոր հանդիսաւորութեամբ կատարեց իր Մեծ-Վարդապետին Քառասունի յիշատակը, անձամբ մատուցանելով Ս. Պատարագը եւ բարոզելով:

Կը հրատարակենք պատճեններ այն սզագրած հրապարակին, որ ուղղուած է Գահիրէի հայութեան:

Ի հանգիստ Հոգւոյ

Մեռնաշնորհ Պատրիարքին Հայոց

Սուրբ Մեռնաշնորհ

Տ. Տ. ԵՂԻՇԷՆՆԻ Ս. ԱՐԲԵՐՊՍ. Ի ԴՈՒՐԵԱՆԸ

Իր նշման բուստնօրեակին առթիւ

Ներկայ ամսոյ 8 ին, Հոգեզայտեան Կիրակի օրը,

Մայրաքաղաքիս Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ

Եկեղեցւոյ մէջ պիտի կատարուի

Յատուկ հանդիսաւոր պաշտօն, մատուցմամբ

Ս. Պատարագի

Մասնակցութեամբ

Տեղւոյս հայ եկեղեցական դասուն եւ Ազգ. Վարժարանի երգչելի սանուց եւ ներկայութեամբ համագրի եւ օտարազգի եկեղեցեաց պատուիրակներու, եւ Ազգային Ժողովներու, Խորհուրդներու, Մարմիններու, Միութեանց. Կազմակերպութեանց եւ Ընկերութեանց անդամոց:

Տէր Յիսուս հանգուցէ ի լոյս երևաց իւրոց

Կը հրաւիրենք մայրաքաղաքիս եւ շրջակայից համօրէն մեր սիրեցեալ Հասարակութիւնը՝ ներկայ գտնուիլ, ի մեծարանս յիշատակի Աստուծոյ եւ իւր սուրբ Եկեղեցւոյ անմոռանալի եւ բազմաբղիւն պաշտօնէին, որ յիսմամեակ մը ամբողջ անբամբաս զործուելութեամբ տրեցեալ Հայ ժողովուրդին հոգեւոր եւ բարոյական լուսաւորութեան համար, եւ աղօթել իր բարի հոգւոյն յաւիտենական խաղաղութեան եւ երուսաղէմի Առաքելական Ս. Աթոռոյն եւ բովանդակ Հայաստանեայց Ս. Եկեղեցւոյ պայծառութեան եւ հաստատութեան համար:

4 Յունիս 1930

Սգակիր Ազօթարար

Գահիրէ

Առաջնորդ Հայոց եղիպտոսի

Թորգոմ Արքեպիսկոպոս

Սկզբն. Ս. Պատարագի 8.30

Հոգեմանգիստ 10.30

ՔԷՆԹՐՈՐԻԻ ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍԻՆ

ՄԱՀՈՒԱՆ ԱՌԹԻԻ

Տեղապահ Սրբազանը Մայիս 28 ին հետեւեալ հեռագրով, Ս. Աթոռոյս Միարանութեան անունով, ցաւակցութիւն յայտնեց Քէնթրորիի Ս. Արքեպիսկոպոս Տէյվիսըն Սրբազանի վախճանման առթիւ:

— «Մեռնաշնորհ հայ պատրիարքական Տեղապահը Ս. Յակոբի Միարանութեան եւ Պաղեստինի Հայոց անուանով իր խորին վշակցութիւնը կը յայտնէ Ձեզ՝ Քէնթրորիի Արքեպիսկոպոս Տէյվիսըն Սրբազանին դառնաղէտ մահունան առթիւ»:

Իսկ Յունիս 1, Կիր. առաւ ժամը 10 ին Հոգեհանգստեան հանդիսաւոր պաշտօն մը տեղի ունեցաւ Սէյնթ ձօրձ Մայր Եկեղեցւոյ մէջ, որուն, ի մէջ միւս հոգեւոր պետերու, ներկայ գտնուեցաւ Ն. Սրբազնութիւնը, հետն ունենալով Հոգ. Կիրեղ Վարդապետը եւ Հոգւոց աղօթքն ըսաւ:

ՎԵՀԱՊԵՏԻՆ ՄՆՆԴԵԱՆ ՏԱՐԵԻԱՐԶԸ

Անգլիոյ ձՈՐՁ Ե. Վեհ. Թագաւորին մննդեան Տարեդարձին առթիւ, 3 Յունիս 1930 ԳԵ. առաւ ժամը 10.15 ին Սէյնթ ձօրձ Եկեղեցիին մէջ կատարուեցաւ Գոհարանական մաղթանք, որուն ներկայ գտնուեցաւ Պատր. Տեղապահ Գեր. Տ. Մեսրոպ Ս. Եպս. Նշանեան, հետն ունենալով Հոգ. Տ. Կիրեղ Վարդապետ Խարաշէյեանը, եւ մասնակցեցաւ արարողութեան եկեղեցական զգեստաւորումով: Նոյն օրը, կէսօրէն վերջ ժամը 4 ին, Նորին Սրբազնութիւնը, հետն ունենալով Հոգ. Տ. Կիրեղ Վարդապետ եւ Դիւանապետ Տիար Կ. Յ. Նուրեանը, ներկայ զբաւուեցաւ Պաղեստինի Վեհ. Բարձր Գոմիսէրի կողմէն այս առթիւ արուած պաշտօնական Թէյասեզանին՝ իր բնակարանի պարտէզին մէջ:

ԱՂԱՄԱՆԴԵԱՆ ՅՈՐԵԼԵԱՆ

Տեղապահ Սրբազանը Յունիս 7 ին հետեւեալ հեռագրով շնորհաւորեց Նիկովիոյի Նախկին եւ Պաղեստինի արդի Առաջնորդ Գեր. Տ. Ստեփանոս Սրբազանին Յորեկեանը:

— Յանուն Ս. Յակոբեանց Միարանութեան կը շնորհաւորեմ ուրախութեամբ Ձեր ազամանեղայ Յորեկեանը՝ մաղթելով Ձեզ առողջ եւ երջանիկ ծերութիւն, որպէսզի տակաւին երկար ծառայէք մեր Եկեղեցւոյն, որուն վաթսուն տարիներ նուիրեցիք Ձեր բեղուն կեանքը:

Ասորեաց իգնատիոս Իլիաս Գ. Կաթողիկոսը Մուսուլէն Տեղապահ Սրբազանին ուղղեալ գրով մը խորին ցաւակցութիւն կը յայտնէ Տ. Եղիշէ Դուրեան Պատրիարքի եւ Տ. Դէորդ Ե. Կաթողիկոսի մահերուն առթիւ եւ սրտազին բարեմաղթութիւններ կ'ընէ Հայ. Եկեղեցւոյ պայծառութեան համար:

ԵԹՈՎՊԱԿԱՆ ՀԻՒՊԱՏՈՍ

Եթովպիոյ Վեհ. Թագաւորին կողմէ երուսաղէմի Հիւպատոս կարգուած է Մ. Բապի Մէնամեհ, որ Պատրիարքարանիս ուղղած պաշտօնագիրով մը ծանուցած է իր անունումը: Տեղապահ Սրբազանը փութաց զբաւորաւէն շնորհաւորել նորընտիր Գ. Հիւպատոսին պաշտօնը:

ՅԱՊԱՐԱՆ ՍՐԶ ԵԱԿՈԲԵԱՆԵ, ՄԵՐՆԱՇՈՐԻՔ

ՔՍԱՆԵԻՆԻՆԳԱՄԵԱՅ ՅՈՐԵԼԵԱՆ
ՄԱՆԻՍԱԼԵԱՆ ՎԱՐԺԱՐԱՆԻ ՀԻՄՆԱՐԿՈՒԹԵԱՆ

1905-1930

ԳԱՀԻՐԷ

Մանիսալեան Վարժարանը հիմնուած ըլլալով, 2 Յուլիս, 1905 ին, այս տարի կը բոլորէ իր գոյութեան քսանեօրեայ տարեշրջանը:

Ասկէ 25 տարիներ առաջ, հազիւ ազգային վարժարան կոչուած հաստատութիւն մը գոյութիւն ունէր Յարպ էլ Կիւնէնայի հակառողջապահիկ շէնքին մէջ, նախնական խնդհուկ ծրագրով մը, եւ հասարակութիւն մը, որուն մեծամասնութիւնը խորթ արջով կը նայէր իրական սեռին կրթութեան վրայ, եւ որ արդէն ուժացած էր հայութենէ եւ գրեթէ մոռցած՝ հայ լեզուն, հայ գիրն ու ազգային աւանդութիւնները: Իսկ փոքրամասնութիւնը իր զաւակները կը զրկէր օտար վարժարաններ՝ ի սէր ֆրանսերէնի զոհելով մայրենի լեզուն:

Ուրեմն, 1905 ին, Մանիսալեան Վարժարանի հիմնադրութեամբ կը բացուէր նոր դարաշրջան մը եզրակացող մէջ տոհմային եւ միանգամայն եւրոպական դաստիարակութեան: Հոն հայ մանկտիին տուաւ ոչ միայն հայ լեզուն, աւանդութիւնները եւ զանազան գիտութիւնները, այլեւ հայերէնի համագոր ֆրանսերէն, առանց զանց առնելու անգլերէնը, ու ատով, մեծ մասամբ փրկուեցաւ օտար վարժարաններու մէջ աշակերտուելու վտանգէն:

Ֆրանսական կառավարութիւնը, Դահիւրէի իր հիւպատոսներու միջոցաւ, քանիցս քննել ու հաստատելով վերջ աշակերտաց ֆրանսերէն լեզուի եւ ուսմանց մէջ ջոյց տուած յառաջդիմութիւնը, Մանիսալեան Վարժարանը դրած է եզրկատար ֆրանսական վարժարաններու շարքին մէջ, յատուկ պաշտօնագրով մը:

Եւ ինչ որ իրաւամբ, ամենուն հիացման առարկան եղած է, Մանիսալեան Վարժարանի հիմնադիր թոյրերը, ոչինչէն, առանց արտաքին ոեւէ օժանդակութեան, իրենց պատիւ բերող նախաձեռնութեամբ եւ յարատեւութեան ոգիով յաջողեցան հիմնել նմանօրինակ հաստատութիւն մը, հետզհետէ զայն օժտել աւելի բարձր ծրագրով եւ հասցնել այսօրուան նախանձնիկ դիրքին, ի յայտ բերելով իրենց զործին հանդէպ անսոսման հաւատը, կրթական բացառիկ կոչում, բարոյական անսովոր կորով եւ ձեռնհասութիւն, զոհողութեան ոգի ու յամառ կամք, որոնցմով միայն կրցան յաղթող հանդիսանալ նիւթական եւ բարոյական բազմաթիւ խոչընդոտներու:

Մանիսալեան կրթական հաստատութեան նախկին Սանտհեաց ժրջան Միուրիւնը՝ զովելի մտածումներու նախաձեռնութիւնը ունեցաւ արժանաւորապէս տօնելու յոյն պատուական յարկին Արծաթեայ Յորելեանը, որուն իր բարձր հովանաւորութիւնը տուաւ վիճակիւ Առաջնորդ՝ Գեր. Տ. Թորգոմ Արքեպ. Գուշակեան, ինչպէս եւ Դահիւրէի Ազգային Գատ. Իշխանութիւնը:

Սոյն նպատակին համար կազմուեցաւ Յորելեանական Ցանձնաժողով մը, որ հետեւեալ կարգադրութիւններն ըրաւ.

- 1) Մանիսալեան Հաստատութեան 25ամեայ Յորելեանական հանդէսը տօնել արժանաւայել շքեղութեամբ, 1930 Դեկտեմբեր ամսոյ 14 ի Կիրակին:
- 2) Հրատարակել հատոր մը «Յորելեանական Ցուշարձան» տնունով, որ պիտի բովանդակէ Մանիսալեան հաստատութեան համառօտ պատմութիւնը, ականաւոր այցելուներու զնահատական արձանագրութիւնները, Հիմնադիր թոյրերու եւ ցարդ վարժարանին մէջ պաշտօնավորող ուսուցչութեանց եւ քոֆէսորներու լուսանկարները, շնորհաւորական, զնահատական ուղերձներ, յուշիկներ, տպաւորութիւններ եւ այլն:
- 3) Հաստատութեան բարեկամներու եւ համակիրներու կողմէ զրկուած նուէրներով զոյացնել զուարթ մը եւ յատկացնել վարժարանին կրթական եւ այլ կարիքներուն:

ԾԱՆՕԹՈՒԹԻՒՆ

Շնորհաւորութիւններ, նեւագիր եւ գրութիւններ ուղղել ՄԱՆԻՍԱԼԵԱՆ ՎԱՐԺԱՐԱՆԻ հասցեով, Յանձնաժողովի Ասեճապետին,

Mr. Jos, Matossian,
Rue Zaki Bey, N° 4, Daher,
Caire (Egypte)

Յորելեանին առթիւ Մանիսալեան Հաստատութեան դամական նուէր մը թալ յօժարող ազգայիններ կրնան իրենց նուէրները ղրկել Յանձնաժողովի Տիար Գանձապետին հասցէին՝

Mr. B. Garabédian
N° 45, Rue Choubrah, 45
Caire (Egypte)

Նուիրատուներուն անունները բերքերու մէջ պիտի հրատարակուին:

ԱՄԲՈՂԱԿԱՆ ԵՐԿԵՐ
ԽՐԻՍՏԵԱՆ ՀԱՅՐԻԿԻ

Հասարակութիւն
Հայ Կրթական Հիմնարկութեան
331 Fourth ave. New York city
Կոչնակ Տպարան, Նիւ Եորք 1929.
Մեծ 8° 42 864 + 16.
Գիճ 3 Տօլար

ՀԱՅԿ ԱՃԷՄԵԱՆ
ՀԱՅՈՅ ՀԱՅՐԻԿ

«Նուագող վեցից հայրենեաց Հայոց»

Առաջին Հատոր՝ Կենսագրութիւն,
Հայր Սիմոն Երեմեան-Ատրուշանի
Յոռաջարանով. Թարգմ., Ատրպա-
տականի Հայոց Թեմական Տպարան,
1929.

Գիճն է՝ 2 Գօլար 50 Աճեր
Հասցէ Haik Adjemian
TAURIS (Perse)

ԱՄԻՐՏՈՎԼԱԹԻ ԱՄԱՍԻԱՅԻՈՅ

ԱՆԳԻՏԱՑ ԱՆՊԷՏ

կամ

Բառարան Բժեկական Նիւրոց

Ի լոյս էած հանդերձ ծանօթու-
թեամբ Կ. Յ. Բասմաջեան, Փոխ-
Ատենապետ Պարխի Հայ Բժշկական
Միութեան, Տպ. Վիեննա Միթր.
Տպարան 1927.

Մեծ 8° ԼԱ. + 66 + ՏԽՏ - 2.

Գիճն է՝ 150 Զրան. Զրան
Դիմել Հանդես Ամսօրեայի

Փ Ո Ւ Ն Ձ

Հայ եւ օսար գրականութեանց
Մանկական Երկաբարբերք

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԵԱՆ ՊԱՅՄԱՆՆԵՐ

Եղիազար Արսումն.
Տարեկան (24 Պրակ) 40 եգ. ԴՆ. 10 Շիլին
Վեցամսեայ (12 ») 20 » » 5 »
Իւրաքանչիւր պրակին գինն է 15 միլեէմ
(Միացեալ Թիւերը կ'արժեն 2 եգ. ԴՆ.)
Հասցէ՝

Rédaction POUNTCH
M. Karamian
18, Rue Héliopolis, Camp Cesar
ALEXANDRIE (Egypte)
Կամ
L. Adjémian
12, Rue de Mex, Bloc 2, App. 12
Héliopolis. LE CAIRE (Egypte)

Վ Ո Ր Ի Ի Ն

ՎԱՐՔ ՄԱՇԹՈՑԻ

ՈՒՂՆԵԱԼ եւ ԼՈՒՍԱԲԱՆԵԱԼ

Ի

Գ.Ա.Թ.Ն.Ի.Կ. ԶՆ ՏԳԼ.Ե.Ա.Ն.Է.

4° էջ 100

Տպ. Երուսաղէմ, Սրբոց Յակոբ-
եանց, 1930.

Դիմել Տպարանիս Տեսչութեան

Direction de l'Imprimerie
du Patriarcat Arménienne:
Jérusalem-Palestine.

Գին՝ 4 Շիլին կամ 1 Տօլար

ԿԸ ՓՆՏՈՒՈՒՆ

Կարպիս Թնջուկեան կը փնտռէ իր մեծ
մայրը Մարիամ Թնջուկեանը եւ Վարանթին
ու Էջլանդին Թնջուկեանները: Նմանապէս
իր մօրեղբոր կիներ Աղաւնին եւ Զարուհի ու
Մարի Թնջուկեանները:

Վերջինները Յունաստան ըլլալ կը կար-
ծուին: Ծանցողներէն կը խնդրուի իմացնել
հետեւեալ հասցէին.

Garabed Tnjoukian
Armenian Convent
JERUSALEM - Palestine